

SEÇİM SİSTEMLERİ VE SİYASAL
SONUÇLARI: İSTİKRAR VE
TEMSİLİYET

Emre Erdoğan

Eylül 1999

GİRİŞ	3
BELLİ BAŞLI SEÇİM SİSTEMLERİNİN TANIMLANMASI.....	5
1. Seçim Formülü.....	6
A) Oransal Olmayan Formüller	6
i) Çoğunluk	6
ii) Salt Çoğunlukçu (Majoritarian) / İki Turlu Çoğunlukçu Formül	7
iii) Alternatif Oy (Alternative Vote) Formülü	7
B) Oransal (Nisbi) Formüller	8
2. Seçim Çevresi Büyüklüğü.....	11
3. Seçim Barajları.....	11
SEÇİM SİSTEMLERİNİN SİYASAL SONUÇLARI	13
A) Seçim Sistemlerinin Statik Sonuçları	13
B) Seçim Sistemlerinin Dinamik Sonuçları	14
SEÇİM SİSTEMLERİNİ KARŞILAŞTIRMAK İÇİN KRİTER GEREKLİLİĞİ.....	16
A) TEMSİLİYET	16
B) İSTİKRAR:	17
SEÇİM SİSTEMLERİNİN SONUÇLARI VE DEĞERLENDİRME KRİTERLERİ.	19
FARKLI SEÇİM SİSTEMLERİMİN TEMSİLİYET VE İSTİKRAR ÜZERİNDE	
TEORİK ETKİLERİ.....	20
SEÇİM FORMÜLLERİ	20
Oransal Olmayan Formüller	20
Oransal (Nisbi) Formüller	29
SEÇİM ÇEVRESİ BÜYÜKLÜĞÜ	31
YASAL BARAJLAR	33
BULGULAR.....	35
DÜNYADA SEÇİM SİSTEMLERİ	35
Temsiliyet	35
İstikrar	42
TÜRKİYE'DE SEÇİM SİSTEMLERİ.....	57
TÜRKİYE'DE SEÇİM SİSTEMLERİNİN SİYASAL SONUÇLARI.....	63
Temsiliyet	63
İstikrar	65
TÜRKİYE'DE SEÇİM SİSTEMİNDE DEĞİŞİKLİK ÖNERİLERİ.....	69
İki Turlu Çoğunluk Önerileri	69
Diğer Öneriler	75
SONUÇ YERİNE	79
Bibliografya:	83

GİRİŞ

Demokrasilerin vazgeçilmez ögelerinden biri seçimlerdir. Seçimler hem vatandaşların tercihlerinin politikalara dönüştürülmesine aracılık etmesi nedeniyle önemlidir, hem de bir vatandaşın gerçekleştirebileceği en basit ve masrafsız yönetime katılım biçimi olmasıyla. Vatandaşlar seçimlerde bir partiye oy vererek o partinin uygulamayı taahhüt ettiği politikaları desteklediklerini belirtirler ve o partiye belirli bir dönem için bu politikaları uygulama yetkisi verirler. Hangi seçim sistemi altında olursa olsun, bu seçim işlemi sonrasında bir ya da birden çok parti bir sonraki seçime kadar bu yetkiye haiz olur. Bir sonraki seçimde de vatandaşlar bu yetkiyi yenilerler ya da yenilemezler. Seçimler bu delegasyon işlemini bu kadar basit hale getirdikleri için önemlidir.

Siyasal yaşamın ayrılmaz bir parçası olan seçimler aşağıda ayrıntılı biçimde açıklanacağı gibi “seçmenlerin tercihlerini sandalyelere” dönüştürme işlemidir ve bu işlemin bir çok ayrı yöntemi vardır. Eski Yunan’da vatandaşların agorada toplanıp el kaldırarak oy vermelerinden başlayarak kimlerin nasıl oy verecekleri ve o oyların nasıl sayılacakları sürekli tartışma konusu olmuştur. Siyasal yaşam üzerinde bu kadar belirleyici olan bir ögenin tartışılması da zaten beklenmelidir.

Bizim bu çalışmada amacımız seçim işlemleri hakkında sosyal bilimler yazınında çok uzun süredir yeralagelmiş bir konuyu ,seçim sistemlerini ve bunların siyasal sonuçlarını tartışmaktır. Çalışma boyunca aklımızda varolan sorular şunlardır: Seçim sistemlerinin siyasal sonuçları nelerdir? Seçim sistemleri arasındaki farklar siyasal sonuçlar arasındaki farklara neden olmakta mıdır? Seçim sistemlerini değerlendirmek için nasıl kriterler kullanabiliriz? Hangi seçim sistemleri bu kriterlere göre iyi, diğerleri kötüdür? İdeal bir seçim sistemi var mıdır?

Bu soruları yanıtlamaya çalışacağımız çalışmamız basit bir işle seçim sistemlerinin öğelerini ya da boyutlarını tanımlamakla başlayacaktır. Daha sonra dünyada yaygın olarak kullanılan seçim sistemleri tasvir edilecektir. Seçim sistemlerinin nasıl siyasal sonuçlara yol açabileceği tartışıldıktan sonra farklı seçim sistemlerinin bu siyasal sonuçlar üzerindeki teorik etkileri değerlendirilecek böylece çalışmanın ampirik kısmı için test edilebilir hipotezler üretilecektir.

Çalışmanın ampirik kısmı iki bölümden oluşmaktadır. Birincisinde Arendt Lijphart'ın (1994) sağladığı birinci elden veriler istatistiksel analizlere tabii tutularak teorik kısımda tartışılmış olan hipotezler test edilecektir. İkinci bölümde ise Türkiye özelinde seçim sistemleri tartışılacak, Türkiye'de seçim sisteminde yapılan değişiklikler sergilenip bunların siyasal sonuçları gösterilecektir. Son olarak Türkiye'de gündeme gelmiş seçim sistemi değişiklik önerileri tartışılacak ve değerlendirilecektir.

BELLİ BAŞLI SEÇİM SİSTEMLERİNİN

TANIMLANMASI

“Seçim Sistemi” kavramı ilk bakışta tartışılması kolay bir kavram olarak gözükse de, tek boyutlu olmaktan uzaktır. Bazı yazarlar bu kavram ile seçim kanunlarını, bazıları oyların sandalyelere çevrilme mekanizmalarını ve bazıları da bunların hepsini birden kastetmektedir. Bu çalışmanın kavramsal açıklığını koruyabilmesi için, kavramsal basitliğine karşın Lijphart’ın seçim sistemi tanımı kullanılacaktır. Lijphart’a göre seçim sistemi, “vatandaşların oylarının temsilcilerin sandalyelerine çevrilme mekanizması”dır (Lijphart, 1994:1). Her ne kadar bu tanımlamaya bazı normatif itirazlar getirmek mümkün olsa da, yukarıda yapılmış olan tanımın işlevsel açıklığı çalışmanın geri kalanı için önem taşımaktadır.

Seçim sistemleri, tanımlarındaki karmaşıklığa ilaveten, mekanizma olarak da çok boyutlu mekanizmalardır. Öncelikle bir seçim sistemi, vatandaşların kullandıkları oyların partilere göre dağılımlarını göz önünde tutarak sandalyeleri dağıtmakta kullanılan bir **formül** içerir. İkinci olarak, bu formülün temel olarak aldığı ve “bir seçim çevresinde seçilecek milletvekili sayısı” olarak tanımlanan **çevre büyüklüğü** de bir seçim sisteminin özelliğidir. Ve “bir partinin milletvekillikleri kazanabilmesi için çıkarması gereken en az milletvekili sayısı” olarak tanımlanan **seçim barajı (baraj)** da bir seçim sisteminin üçüncü özelliğidir.

Lijphart bu üç boyuta ek olarak parlamentonun büyüklüğü, sandalyeleri illere dağıtma metotları gibi boyuttan bahsetmekteyse de (Lijphart, 1994: 14), çalışmamızda bu ek boyutların siyasal istikrar üzerindeki etkileri derinlemesine incelenmeyecektir.

1. Seçim Formülü

Bahsedilen formüllerin tanımlanmasında genel olarak bir anlaşmazlık olmasa da, hangi formülün hangi kategoriye konulacağı konusunda bir fikir ayrılığı mevcuttur. Yine de kabaca bir ayırım yapılacak olursa şu anda genel olarak kullanılmakta olan seçim formüllerini a) Oransal (nispi) olmayan ve b) Nispi formüller olarak tanımlamak mümkündür.

A) Oransal Olmayan Formüller

Genel olarak anglosakson kökenli ülkelerde uygulanmakta olan bu formül kategorisine tek ya da çok üyeli çevreler (single/multiple member districts) (Taagepera ve Shugart, 1989:20-21), ya da çoğunluk (majoritarian) (Lijphart, 1994: 16) adları da verilmektedir. Bu kategoride yaygın olarak kullanılan formüller ve tanımları aşağıda yer almaktadır.

i) Çoğunluk

Basit çoğunluk (simple plurality) sisteminin temelinde bir sandalyeden oluşan bir çevrede yapılan oylama sonucunda en çok oyu alan adayın seçilmesi prensibi yatar. Diğer adayların aldıkları oy oranları ne kadar olursa olsun, adaylar arasından bir oy bile önde olan adayın sandalyeyi kazanması nedeniyle bu seçim formülüne “birinci kazanır” (first past the post) ismi de verilmektedir. Genelde tek üyeli çevrelerde uygulanmasına karşın 1950-60 arasında Türkiye’de olduğu gibi çok sandalyeli çevrelerde uygulandığı, yani en çok oy alan partinin o çevredeki sandalyelerin tamamını kazandığı görülmüştür.

Bu seçim sistemi İngiltere, ABD, Kanada gibi anglosakson kökenli ülkelerde ve Hindistan, Yeni Zelanda gibi eski İngiliz sömürgelerinde yaygın olarak görülmektedir. Ayrıca bu sistem Türkiye’de halen belediye başkanlık seçimlerinde kullanılmaktadır.

ii) Salt Çoğunlukçu (Majoritarian) / İki Turlu Çoğunlukçu Formül

Basit çoğunluk sisteminde bir adayın düşük oy almasına karşın diğer adaylardan önde olması nedeniyle seçimi kazanmasının yarattığı sakıncaları gidermek için salt çoğunlukçu formül kullanılmaktadır. Bu formülde belli bir kota (genelde yüzde 50) belirlenmektedir ve bu kotadan daha fazla oy alan aday seçimi kazanmaktadır. Eğer adaylardan hiçbiri bu kotayı geçemezse, belli bir süre sonra ya en çok oyu alan belli sayıda aday (örneğin en yüksek oyu alan üç aday) ya da belli bir orandan fazla oy almış (örneğin yüzde 15’ten) oy almış adaylar arasında bir ikinci tur seçim yapılır. Bu seçim sonucunda da kotayı aşan aday, o yoksa da en yüksek oy alan aday seçimi kazanır.

Salt çoğunlukçu seçim formülü halen Fransa’da uygulanmaktadır. Daha ileride bahsedileceği gibi, bu formül Türkiye’deki seçim sistemi tartışmalarında en çok tartışılan formüllerden biridir.

iii) Alternatif Oy (Alternative Vote) Formülü

Alternatif oy formülü, Massachussettes Institute of Technology (MIT) profesörlerinden Ware tarafından 1870’lerde geliştirilmiştir. Bu formülün Avustralya’da uygulanan versiyonunda seçmenlerden o bölgede aday olan kimseleri tercih derecelerine göre sıralamaları istenmektedir. Örneğin beş aday seçime katılmışsa, seçmenler en çok istediklerini 1’inci, en az istediklerini 5’inci olmak üzere sıralayacaklardır. Birinci tercihlerin sayılması sonucunda, adayların hiçbiri yüzde

50'yi geçemezse, en az oy alan adaya verilen oylar ikinci tercihlere göre dağıtılır. Bu dağıtmadan sonra yine yüzde 50'yi geçebilen aday yoksa, en sondaki aday elenir ve o adaya verilen oylar da ikinci tercihlere göre dağıtılır. Adaylardan herhangi biri yüzde 50'yi geçene kadar bu prosedür tekrarlanır.

Bu oylama yöntemi şu anda sadece Avusturalya'da uygulanmaktadır.

B) Oransal (Nisbi) Formüller

Dünyada yaygın olarak kullanılan oransal formüllerin üçyüzden fazla çeşidinin geliştirildiği iddia edilmektedir. Oransal seçim formüllerinin bu kadar çok farklılaşmasının altında yatan neden, oyları sandalyeleri çevirecek matematiksel formüller konusunda bir anlaşma olmamasıdır. Bu formülleri genel olarak ikiye ayırmak mümkündür:

1) En Yüksek Ortalamalar (EYO) formülleri

Bu formüller arasında en yaygın olanı ülkemizde de kullanılmakta olan D'Hondt formülüdür. Bu formüle göre partilerin aldıkları oylar sırasıyla 1,2,3 gibi tamsayılara bölünerek "ortalama"lar bulunur. Her aşamadan sonra en yüksek "ortalama"ya sahip olan parti bir sandalye kazanır. D'Hondt formülünde bölenler serisi 1,2,3,4... gibi tamsayılardan oluşurken, Sainte-Lague sisteminde bu seri 1,3,5,7 gibi tek sayılardan oluşur.

En yüksek ortalamalar formülleri İskandinav ülkeleri, Lüksemburg, Hollanda, İspanya, Portekiz, İsrail ve Türkiye'de uygulanmaktadır.

2) En Yüksek Kalanlar formülleri

EYK formüllerinin temelinde daha önceden hesaplanmış bir kota yatar. İlk aşamada daha önceden belirlenmiş kotayı aşan partiler sandalyeleri kazanırlar. Daha sonra aldıkları oy toplamından kazandıkları sandalye sayısı çarpı kota

işleminin sonucundaki rakam çıkarılır. Kalan rakamlar en yüksek en düşüğe göre sıralanır. Ve işlemin ilk aşamasında dağıtılamamış sandalyeler bu sıralamaya göre dağıtılır.

En yüksek kalanlar formülünün ikinci aşaması seçim çevresi ya da ülke ölçeğinde uygulanabilir. Ülke ölçeğinde uygulandığında partilerin seçim çevrelerindeki kalan oyları ve dağıtılamayan oylar toplanır. Daha önce bahsedilen yöntemle sandalyeler partilere dağıtılır. Bu dağıtım işleminden sonra kalan oylar sıralanır ve iki aşamada da dağıtılamamış sandalyeler dağıtılır . Milli Bakiye adı verilen bu sistem 1961-1965 seçimlerinde ülkemizde uygulanmıştır.

En yüksek ortalamalar formüllerine benzer olarak, en yüksek kalanlar formüllerinin de birçok çeşidi mevcuttur. Bu farklılığın temel nedeni başlangıçta söz ettiğimiz kotanın hesaplanmasında kullanılan farklı yöntemlerdir. Bu yöntemlerin başlıcaları aşağıda gösterilmiştir.

İsim	Formül	Örnek
Hare	Oylar/sandalyeler	$1000/5=200$
Droop	$(\text{oylar}/(\text{sandalyeler}+1))+1$	$(1000/(5+1))+1=167$
Imperiali	$\text{oylar}/(\text{sandalyeler}+2)$	$1000/(5+2)=143$

(Taagepera ve Shugart, 1989:29-35),

En yüksek kalanlar formülleri Avusturya, Yunanistan, Danimarka ve Belçika'da uygulanmaktadır.

Bu iki formülün dışında kalan bir nispi seçim formülü ise Taşınabilir Tek Oy (Single Transferable Vote) formülüdür. Bu formülde de alternatif oy formülünde olduğu gibi

seçmenlerden adayları partilere bakmaksızın tercih sırasına sokmaları istenir. Formülün ilk aşamasında, adayların aldıkları birinci tercih oyları daha önce hesaplanmış bir kotaya göre dağıtılır. İkinci aşamada, kotayı aşmış adayların oylarının kotadan fazlaları, bu adaya oy verenlerin ikinci tercihlerinin oransal dağılımına göre diğer adaya dağıtılır. Bu işlem bütün sandalyeler dağıtılıncaya kadar devam eder. Bu yöntem Avusturalya (Senato seçimleri), İrlanda ve Malta'da uygulanmaktadır.

Japonya'da ise Taşınamaz Tek Oy (Single Non-Transferable Vote) formülü uygulanmaktadır. Bu formülde seçmenler bir önceki formülden farklı olarak bütün adaylar arasından tek tercih yaparlar ve bu adaylar arasından en yüksek oyu kazanan adaylar milletvekili seçilirler.

2. Seçim Çevresi Büyüklüğü

Seçim sistemlerinin ikinci boyutu da sistem tarafından öngörülen seçim çevresi büyüklüğüdür. Bir seçim çevresinden seçilecek olan milletvekili sayısı olarak tanımlanan seçim çevresi büyüklüğü klasik dar bölgeli çoğunluk sistemlerinde 1'den bazı nisbi temsile dayanan sistemlerde parlamentonun tamamına kadar değişen büyüklüklerde olabilir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında seçim çevresi büyüklüğünün seçim siyasal sonuçlarına etkisi ve Türkiye'de seçim çevrelerinin büyüklüğünde yaşanan değişimler incelenecektir.

Seçim çevresi büyüklüğüyle doğrudan ilişkili olmasa da bahsedilmesi gereken bir konu seçim çevrelerine verilen milletvekili sayılarıdır. Bir seçim çevresine kaç milletvekili verilmelidir? Bütün milletvekillerinin dağıtılamadığı durumlarda ne yapılmalıdır? Bu konuda da birçok farklı yöntem vardır ve bu yöntemlerin seçim sonuçlarına etkileri bulunmaktadır. Bu konu da daha derinlemesine incelenecektir.

3. Seçim Barajları

Seçim barajları, seçim yasalarında belirlenen bir partinin milletvekili çıkarabilmesi için alması gereken en az oy miktarı olarak tanımlanmaktadır. Herhangi bir partinin bu barajın altında kalması durumunda o partinin kazanmış olduğu milletvekillikleri diğer partilere dağıtılır.

Seçim barajları ülke veya çevre bazında belirlenebilir. Türkiye'de 1983'ten beri uygulandığı gibi bir ülke barajı varsa, siyasi partilerden o ülke barajının (örneğin yüzde 10) üzerinde oy almaları beklenir. Eğer seçim çevrelerinde uygulanan bir baraj varsa, partilerin bir çevreden milletvekili çıkarabilmeleri için o bölgenin çevre

barajını geçmeleri istenir. Çevre barajları çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısına göre belirlenmektedir. Çevre barajları 1987 ve 1991 seçimlerinde Türkiye’de uygulanmıştır.

Lijphart (1994: 25 ve 38)ve Taagepera ve Shugart’ın (1989:36) belirttiğine göre yukarıda bahsedilmiş olan çevre büyüklüğü de dolaylı olarak bir baraj işlevi görmektedir. Yazarlar bu işlevi “etkin baraj” olarak isimlendirmekte ve yasal olarak konmasa da bir partinin o bölgeden milletvekili çıkarması için alması gereken en az oy oranı olarak tanımlamaktadır.

SEÇİM SİSTEMLERİNİN SİYASAL SONUÇLARI

Seçim sistemlerinin siyasal sonuçlarını iki ana başlık altında toplamak mümkündür: Statik sonuçlar ve dinamik sonuçlar. Bir seçim sisteminin statik sonuçları, bir genel seçim sonrasında, herhangi bir seçim sistemi kullanılarak elde edilmiş olan parlamento dağılımında görülebilir. Örneğin aynı seçim sonuçlarından bir seçim sistemi mutlak çoğunluk çıkarabilirken, başka bir seçim sistemi koalisyon hükümetine yol açabilir. Bu farklılık iki farklı seçim sisteminin statik sonuçları arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır.

Seçim sisteminin dinamik sonuçları ise statik sonuçların bittiği yerden başlar. Aşağıda daha ayrıntılı bahsedileceği gibi meclise girememiş bir partinin kendini feshetmesi veya yeni oluşan meclisin yeni bir seçim sistemi hazırlaması, ya da sürekli meclis dışında kalan siyasal parti taraftarlarının göstereceği reaksiyonlar vd. seçim sistemlerinin dinamik sonuçlarıdır. Bu çalışmada genel olarak statik sonuçlar üzerinde durulacak olsa da, dinamik sonuçların da önemi vurgulanmaktan geri kalmayacaktır.

A) Seçim Sistemlerinin Statik Sonuçları

Seçim sistemleri yukarıda yapılan tanım gereği “vatandaşların oylarının temsilcilerin sandalyelerine çevrilme mekanizmaları”dır. Yani bir seçim sisteminin işlevi verili bir seçmen tercih dağılımından bir meclis dağılımı çıkarmaktır. Dolayısıyla seçim sistemleri arasındaki farklılıkların ilk olarak meclisteki sandalye dağılımındaki farklılıklarda tezahür etmesi beklenmelidir. Bu farklılıklar neler olabilir?

Öncelikle seçim sistemleri meclisteki parti sayısını direkt olarak belirlerler. Aşağıda da tartışılacağı gibi bazı sistemler çok partililiğe yol açarken, bazıları ise meclisteki

parti sayısını, yani yürütme ve yasama üzerinde söz sahibi olan parti sayısını azaltırlar.

İkinci olarak seçim sistemleri hangi partinin mecliste ne kadar temsil edileceğini belirler. Bazı seçim sistemleri büyük partilerin mecliste aldıkları oya oranla daha fazla, küçük partilerin ise daha az temsil edilmelerini sağlarken; bazı seçim sistemleri de tam tersine yol açarlar. Bir partinin mecliste sahip olduğu sandalye sayısı o partinin gücünü belirlediği için, seçim sistemleri mecliste partilerin ne kadar güçlü olduklarını da belirler.

B) Seçim Sistemlerinin Dinamik Sonuçları

Seçim sistemlerinin dinamik sonuçları seçmenlerin veya partilerin seçim sisteminin çıktıklarına göre kendi davranışlarını ayarlamalarıyla ortaya çıkar. Bir seçim sisteminin dinamik sonuçlarının en çok bilinenlerinden biri Duverger tarafından ortaya atılan ve “psikolojik faktör” adı verilen bir durumdur. Duverger’ye göre “çoğunluk sisteminin küçük partilere verilen oyları heba etmesi nedeniyle, enerjilerini ve oylarını ziyan etmek istemeyen seçmenler oylarını büyük partilere kaydırırlar”. (Blais ve Carty, 1995:70) Yani seçmenler oyunun kuralına göre davranışlarını değiştirirler. Bu faktörün ne kadar zaman içinde devreye gireceği konusunda fikir ayrılıkları olsa da, bir çok ampirik çalışma bu faktörün varlığını göstermiştir.

Başka bir dinamik sonuç da partilerin davranışlarını oyunun kurallarını göz önünde bulundurarak değiştirmelerinde görülebilir. Örneğin seçim sisteminin küçük partilerin mecliste temsil edilmelerini engellemesi durumunda, birkaç küçük parti birleşerek bir seçim koalisyonu oluşturabilir ve seçime bu koalisyonun şemsiyesi altında girebilir. 1991 seçimlerinde RP-MHP ve IDP arasındaki seçim koalisyonu bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir.

Bir önceki dinamik sonuç, partilerin davranışlarını oyunun kurallarına göre değiştirmeleriydi. Bazı durumlarda partiler oyunun kurallarını değiştirmeyi tercih edebilirler. Türkiye örneğinde olduğu gibi iktidar partileri bir sonraki seçimde daha fazla sandalye kazanabilmek için seçim sisteminde değişiklik yapabilirler. Ya da toplumsal baskılar sonucunda parlamentodaki partiler seçim sisteminde değişiklik yaparak parlamento dışı partilerin de temsil edilmelerini sağlayabilirler. Son zamanlarda İngiltere’de tartışılmaya başlanan sistem değişikliği bu tür bir dinamik sonucun örneğidir.

Seçim sistemlerinin bir başka dinamik sonucu da toplumsal düzeyde gözlenebilir. Eğer bir seçim sistemi sürekli belirli bir partiyi ya da toplumsal grubu sistemden dışlıyorsa, bu toplumsal grubun üyeleri sistem karşıtı reaksiyonlarını daha farklı yöntemlerle göstermeye başlayabilirler. Böyle bir siyasal dışlanma siyasal sistemin meşruiyet krizine dönüşüp sistemin bütününe tehdit edebilir. İngiltere’de 19. yüzyılda yaşanan ve siyasal sistemde reform talep eden bir hareket olan Chartist hareketi bu tür sistem dışı reaksiyonlardan biridir.

Seçim sistemlerini inceleyen çalışmalarda genel olarak pek fazla üzerinde durulmayan dinamik sonuçların üzerinde bu kadar fazla durmamızın temel nedeni, seçim sistemlerinin karşılaştırılmasında sadece statik sonuçlara ağırlık verilmesi ve dinamik sonuçların göz ardı edilmesinin hem eksik değerlendirme yapılmasına hem de yanlış sonuçlar çıkarılmasına yol açacak olmasıdır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde farklı seçim sistemlerinin statik olduğu kadar dinamik sonuçları da incelenecek ve bu tür değerlendirme hatalarından kaçılmaya çalışılacaktır.

SEÇİM SİSTEMLERİNİ KARŞILAŞTIRMAK İÇİN KRİTER GEREKLİLİĞİ

Yukarıda bahsedilen seçim sistemlerinin dinamik ve statik sonuçları da göz önünde tutularak yapılacak bir çalışmanın taşınması gereken bir özellik de seçim sistemlerini normatif de olsa önceden belirlenmiş bazı kriterlere göre değerlendirmesidir. Bir başka deyişle, bu tür bir çalışma “x seçim sistemi bu konuda y seçim sisteminden daha iyidir” diyebilmelidir. Bu çalışmada **temsiliyet** ve **istikrar** olmak üzere iki kritere önem verilecektir.

A) TEMSİLİYET

Seçimler demokratik siyasal yaşamın en önemli unsurlarından biridir. Demokrasilerde vatandaşların taleplerini belirtmeleri, bu taleplerin belirli politikalara dönüşmesinin en önemli yollarından biri seçimdir. Bu bakımdan partileri vatandaşların taleplerini iktidara taşımaya yarayan araçlar olarak nitelendirmek yanlış olmaz. Her ne kadar bazı partiler, örneğin Komünist Partiler, seçim yoluyla iktidara gelmeyi hedeflemeseler de, bu partilerin önde gelen amaçlarından birinin taraftarlarının belli politika konularındaki tutumlarını kamuoyuna yansıtmak olması bu partilerin de benzer işlevleri taşıdıklarının bir göstergesidir.

Toplumlar türdeş birimler değildir. Yani bir toplum farklı görüş, kimlik, köken, din, sınıftan bireylerden oluşur. Bu ayrımlar bazen kuvvetli bazen zayıf ama her zaman her toplumda mevcuttur. Dolayısıyla da toplumsal grupların talepleri de türdeş değildir. Her toplumda farklı siyasa tercihleri olan bir çok grup ve alt grup bulunmaktadır. Modern demokratik sistem, ülke yönetiminin vatandaşların taleplerine

uygun olmasını öngörmektedir. O zaman, ülke yöneticilerinin farklı toplumsal gruplardan gelen farklı siyasal taleplere kulak vermesi ve politikalarını bu doğrultuda belirlemeleri gerekmektedir.

Bu tür bir toplumsal tasvir, seçimlere de farklı siyasal talepleri meclise taşıma işlevini de yüklemektedir. Öyle ki seçimler sonucunda oluşan meclis, farklı toplumsal grupların temsilcileri tarafından savunulan farklı politika tercihlerinin karşılaştırılma mekanı olsun ve yarışan düşüncelerden bir tanesi hükümet tarafından politikaya dönüştürülsün.

Yukarıda bahsedilen çerçeve içerisinde düşünüldüğünde, bir seçim sisteminin taşınması gereken en önemli özelliklerden birinin toplumsal grupların mecliste temsil edilebilmesi olduğu görülür. Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında “**temsiliyet**” olarak adlandırılacak olan bu özelliğin hedeflediği prensip “toplumsal yapının bir mikrokosmos olarak yasama organında varolabilmesi”dir.

B) İSTİKRAR:

Modern demokrasilerde seçimler hükümetler üretir. Yani vatandaşlar seçim sandığına gittiklerinde sadece kendi temsilcilerini değil, belli bir süre için kendilerini yönetecek hükümetleri de seçerler. Dolayısıyla seçimlerin bir işlevi de ülkeyi yönetecek hükümetleri oluşturmaktır.

Vatandaşların siyasal sistemden birincil taleplerinin kendi tercih ettikleri politikaların uygulanması varsayımı yukarıda sözü edilen toplumsal tasvirde yer almaktadır. Bu varsayımı takip edebilecek bir başka varsayım da vatandaşların istikrarlı bir hükümeti istikrarsız bir hükümete tercih ettikleridir. Siyasal istikrarsızlığın, örneğin birbirini takip eden hükümet krizlerinin vatandaşlar ve siyasal sistem üzerindeki negatif sonuçları 1980 öncesi Türkiye’de görülmüştür. Bunun bir sonucu olarak da

seçmenlerin seçime giderken arzularının kendi siyasa tercihlerinin meclise yansması olduğu kadar, “yönetebilecek” bir hükümet oluşması olduğunu da söyleyebiliriz.

Her ne kadar sosyal bilimciler seçmenlerin davranışı hakkındaki bu iki varsayımın hangisinin daha öncelikli olduğu konusunda hemfikir olmasalar da, seçimlerin hükümet üretme işlevinin varlığı ve istikrarlı hükümetin istikrarsız hükümete tercih edildiği bir gerçektir.

Böylece, seçim sistemlerini değerlendirirken kullanılabilir bir kriter de yukarıda tanımlanan çerçeve içerisinde “istikrar”dır. Yani seçim sistemleri arasında istikrarlı hükümet üretme açısından farklılıklar olabilir. Bazı seçim sistemleri daha istikrarlı hükümetler üretirken, bazıları başaramazlar. Çalışmamızın geri kalanında kullanılacak ve “**istikrar**” kriteri olarak adlandırılan bu kriterin temel prensibi “seçimler, ülkeyi yönetecek istikrarlı hükümetler doğurur”dur.

SEÇİM SİSTEMLERİNİN SONUÇLARI VE DEĞERLENDİRME KRİTERLERİ

Farklı seçim sistemlerinin yukarıda tanımladığımız değerlendirme kriterlerine göre yerlerini tespit etmeden önce, seçim sistemlerinin siyasal sonuçlarıyla değerlendirme kriterlerimizin arasında ne gibi ilişkiler olabileceği üzerinde düşünmekte fayda vardır.

Seçim sistemlerinin statik sonuçlarından başlarsak; seçim sistemlerinin meclisteki parti sayısını belirlediklerinden söz etmiştik. meclisteki parti sayısı ile siyasal istikrar arasında bir ilişki kurulabilirse, seçim sistemlerinin siyasal istikrar üzerinde etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Böyle bir ilişkinin var olup olmadığı çalışmanın ilerleyen kısımlarında tartışılacaktır.

İkinci olarak seçim sistemlerinin seçime katılan partilerin mecliste nasıl temsil edileceklerini belirlediklerini söylemişti. Dolayısıyla, seçim sistemlerinin bu tür statik sonuçları doğrudan “temsiliyet” kriterimizi etkileyecektir.

Dinamik sonuçlara gelince; seçim sistemleri gerek seçmen davranışlarını, gerekse de siyasi partilerin strateji tercihlerini etkiler. Dolayısıyla bir seçim sisteminin özellikleri sadece siyasal sistemin bir parçası olmakla kalmaz, aynı zamanda o sistemi de etkiler. Bütün bunlar gözönünde tutulduğunda seçim sistemlerinin özelliklerinin siyasal sistemin meşruiyetinden istikrarına kadar birçok yönünü etkileyeceğini söylemek yanlış olmaz.

FARKLI SEÇİM SİSTEMLERİMİN TEMSİLİYET VE İSTİKRAR ÜZERİNDE TEORİK ETKİLERİ

SEÇİM FORMÜLLERİ

Oransal Olmayan Formüller

Çoğunluk

Çoğunluk formülünü kullanan seçim sistemlerinin temsiliyet açısından değerlendirmesi, bu tür sistemlerde büyük partileri daha fazla, küçük partilerin daha az temsil edildiklerini göstermektedir.

Öncelikle bu seçim formülünde birinci partinin bütün milletvekilliklerini alıyor olması, partilerin oyları ülke sathına homojen dağılması koşuluyla her seçim bölgesinde yüksek oy alacak olan büyük partilerin milletvekilliklerini paylaşmalarına yol açacaktır. Küçük partilerin kendilerini temsil edecek milletvekillerini meclise sokabilmeleri ise ancak bazı seçim çevrelerinde kuvvetli olmaları ile mümkündür. Örneğin Türkiye’de 1999 seçimlerinde bu tür bir yöntem uygulanmış olsa, HADEP kuvvetli olduğu güneydoğu bölgesinde başarılı olup milletvekili çıkaracak ancak ülkenin geri kalanında 6. ya da 7. parti olduğu için milletvekili çıkaramayacaktır. Dolayısıyla bu seçim formülünü uygulayan seçim sistemlerinin temsiliyet açısından sorun taşıması beklenmelidir.

Bu seçim formülü büyük partileri açıkça kayırdığı için parlamentodaki parti sayısını da azaltacaktır. Belirli bölgelerde yoğunlaşmamış küçük partiler parlamentoda temsil edilmeyecek, yani güç sahibi parti sayısı az olacaktır. Bu koşullar altında, çoğunluk

formülüne dayalı seçim sistemlerinin kısa vadede daha istikrarlı hükümetler çıkarmaları beklenmelidir, çünkü:

Bu formülde büyük partiler kayırıldığından, büyük partilerden birinin meclis çoğunluğuna sahip olması daha kolaydır.

Küçük partiler mecliste temsil edilmediği, ya da oy tabanlarına orantısız olarak temsil edildikleri için, çoğunluk hükümetinin oluşturulmadığı durumlarda koalisyon pazarlığına gidildiğinde pazarlık güçleri daha az olacak, böylece hükümet kurulmasını kolaylaştıracaklardır.

Dinamik sonuçlar açısından bakıldığında da bu yöntemin istikrarlı hükümete yol açması beklenmelidir, çünkü:

Seçmenler bu tür bir formülün önde giden adaylar haricindekilere seçilme şansı tanımadığını bildiklerinden oylarını ikinci en iyi tercihlerine kaydıracak, dolayısıyla sandıkta uzlaşmaya gidecektir.

Küçük partiler tek başlarına katıldıkları seçimlerde oylarının ziyan olduğunu görecekle, böylece seçim ittifaklarına gitmeyi tercih edeceklerdir. Bu ittifakların İngiltere'deki Sosyal Demokratlar/ Liberaller örneğinde olduğu gibi birleşmelere kadar uzanması olasıdır.

Seçimlerde büyük partilerin şanslı olduğu açık olduğundan ve seçmenin kazanacak adaya yöneleceği tahmin edildiğinden, yeni partilerin siyasete atılmaları kolay olmayacaktır. Çünkü kurulacak yeni partiler belirli bir seçmen tabanı oluşturana kadar sürekli seçimlerden yenilgiyle çıkacaklarından, yeni partilerin oluşması kolay olmayacaktır.

Buna karşın, bazı karşı dinamikler de sistemin istikrarını tehdit edecektir. Çünkü:

Her seçimde toplumun bir kesimi parlamentodan dışlanacak ve o kesimin oyları ziyan olacaktır. Bu durum sürekli olursa, toplumun bir kesimi hiçbir zaman kazanamayacağı bir oyunda oynamak zorunda kalacak ve bunun sonucunda da yeni arayışlara gidecektir. Bu tür bir siyasi eksen kayması, örneğin “konvansiyonel olmayan katılım” dediğimiz boykot, işgal ve grev türü faaliyetlerin daha cazip hale gelmesi, siyasi sistem açısından istikrarsızlaştırıcı olabilir.

Bu seçim formülü iki ya da iki buçuk partili sistemi dayatıyor olması nedeniyle seçmenin elindeki alternatifleri kısıtlamaktadır. İngiltere örneğinde olduğu gibi iktidarın sırayla el değiştirdiği durumlarda, seçmenin beklentilerinin gerçekleşmemesi durumunda gidebileceği yeni bir parti olamaması, yukarıda bahsedildiği gibi her iki partiden de memnun olmayan seçmenin sistem dışına kaçmasına yol açabilir.

Yine yukarıda bahsedilen kısıtlı sayıda partiye söz hakkı verilmesi ve yeni partilerin oluşmasının engellenmesi nedeniyle, seçmenin yeni bir siyasal mecrada yoğunlaşması zorlaşmaktadır. Yeni bir siyasal mecranın oluşmasına ve yaşamasına izin verilmediği için, yukarıda bahsedildiği gibi bir alternatifsizlik durumunun, siyasal sistemin krize girmesine neden olması beklenebilir.

Yukarıda bahsedilen olasılıklar gözönünde tutulduğunda söylenecek bazı şeyler vardır:

Çoğunluk sistemi temsilde adaletsizliğe yol açar

Bu sistem, önce parlamentoda, sonra da seçimlerde rekabet eden parti sayısını azaltır.

Dolayısıyla hükümetlerin kurulmasını ve sürdürülmesini kolaylaştırır.

Seçmenin seçilmeyecek parti ve adaydan oyunu çekmesi,

Küçük partilerin seçim ittifaklarına girmeleri,

Yeni partilerin kurulmasının zor olması nedeniyle kısa vadede parti sisteminin az partili bir sisteme dönüşmesine yol açar.

Buna karşın bir kesim seçmenin sürekli siyaset oyunundan dışlanması, alternatiflerin sınırlı sayıda kalması ve yeni siyasal mecraların oluşmasına izin verilmemesi yüzünden tatminsiz seçmenlerin sistem dışına itilmesi nedeniyle de orta vadede siyasal istikrarsızlığa yol açması beklenebilir.

Salt Çoğunlukçu (Majoritarian) / İki Turlu Çoğunlukçu Formül

Bu seçim formülü de esas olarak çoğunlukçu formülün taşıdığı sorunlara sahiptir. Ancak bu formülün genelde iki turlu oylamayla yapılması bazı farklılıklara yol açacaktır.

Öncelikle, bu sistem iki turlu olduğundan ikinci turdaki seçim ittifakları büyük önem taşımaktadır. Çoğunlukçu sistemde seçmenin seçilmeyecek adaydan oy kaydırabileceğini, partilerin ise seçime beraber girerek oy oranlarını yükseltebileceklerini belirtmiştik. Bu formülde ise ittifaklar ikinci turda yapıldığından, hem seçmenler, hem de partiler birinci tur sonuçlarından yola çıkarak stratejilerini oluşturacaklardır. Seçimin birinci turunda önde gelen adayların ikinci tura kalacak olmaları, adayları iki aşamalı düşünmeye itecektir. Birinci turda barajı geçebilecek ya da ilk sırayı almaya yetebilecek kadar oy toplamak ve ikinci turda bir önceki turda kendisine oy vermemiş seçmenlerden rakibine oranla daha fazla oy çekebilmek. Bu nedenle seçilmek isteyen adaylar ilk turda kendi tabanlarını sağlamlaştırmak, bunu yaparken de olası destekçilerini küstürmemek zorundadırlar. Eğer parti sistemi içerisinde herkesin karşı olduğu bir parti yoksa, rekabetin yukarıda anlatılan nedenlerden dolayı daha yumuşak olması beklenir. Çünkü her adayın diğer adaylardan oy çekme olasılığı vardır.

Yukarıda anlatılan farklılık gözönünde tutulursa,

İki türlü çoğunluk sisteminin de büyük partileri kayırması nedeniyle temsiliyet sorunuyla karşı karşıya kaldığı söylenebilir. Ancak seçim ittifaklarının yapıyor olması, toplumsal yapıya bağlı olarak, bu temsiliyet sorununu arttırabilir, ya da azaltabilir. Örneğin iki büyük parti birleşerek almaları gerekenden çok daha fazla sandalye alabilirler, ya da küçük partiler akıllı seçim ittifaklarına girerek basit çoğunluk sisteminde aldıkları sandalyelerden daha fazlasını alabilirler.

Bu sistemin de çoğunluk sistemi gibi sistemdeki parti sayısını azaltması beklenebilir. Ancak, seçimde iki turun yapılması, yani küçük partilerin adaylarının da seçime katılma şansına sahip olması nedeniyle bu formülün seçime katılan değil, parlamentodaki parti sayısını azaltması beklenmelidir. Ayrıca seçim ittifaklarının yapılabiliyor olması nedeniyle uygun ittifaklar yapmış küçük partilerin de meclise girme olanakları olduğundan, meclisteki parti sayısındaki azalmanın da çoğunlukçu formül kadar fazla olmaması beklenmelidir.

İki türlü salt çoğunluk sisteminin sistemdeki parti sayısını çoğunluk sistemi kadar azaltamamasının yanısıra, küçük partilerin gerek seçim sırasındaki ittifaklar, gerekse de parlamentodaki hükümet oluşturma çabaları sürecinde belirli bir pazarlık gücüne sahip olabilmeleri, hükümetlerin oluşmasını ve yaşayabilmesini zorlaştırmaktadır. Bu istikrarsızlaştırıcı bir faktör olarak görülebilir.

Seçim formülünün dinamik sonuçları açısından bakıldığında da iki türlü sistemin istikrarlı hükümet doğurma olasılığının çoğunluk sistemine göre daha az olduğu görülecektir:

Seçmenlerin stratejik oy verme, yani ilk turda kendi adaylarına, ikinci turda ise ittifak adaylarına oy verme şanslarının olması nedeniyle çoğunlukçu sistemin birleştirici

etkisi bu formülde daha azdır. Hatta Fransa'da bazı örneklerde seçmenlerin ilk turda tercih ettiklerinden başka bir partinin adayına oy vererek daha zayıf rakibin ikinci tura kalmasını sağladıkları bile görülmüştür.

Küçük partiler çoğunluk sistemindeki gibi seçim ittifaklarına gideceklerdir. Fakat ilk turda kendi adlarına yarışma şansına sahip oldukları ve ikinci tur ittifaklarında da yerel stratejiler izleyebildikleri , yani örneğin A bölgesinde X, B bölgesinde Y partisiyle ittifak yapabildikleri için bu ittifakların kurumsal birleşmelere dönüşmesi zordur. Dolayısıyla da küçük partilerin kendi kendilerini elimine etmeleri beklenmemelidir.

Yine çoğunluk sisteminden farklı olarak, gerek ilk turda seçime katılabilmenin verdiği kendini ifade olanağı, hem de akıllıca yapılmış seçim ittifaklarının sandalye kazanımları getirme olasılıklarının varlığı, yeni partilerin kurulmasını hem kolaylaştıran hem de motive eden bir unsurdur.

Uzun ve orta vadeli dinamik sonuçlar gözönünde tutulursa,

Seçmenlerin tercih opsiyonlarının basit çoğunluk sisteminde olduğu gibi kısıtlı olmaması, siyasal sisteme duyulan reaksiyonların da sisteme entegre edilebilmesine olanak sağlayacaktır. Başlangıçta her ne kadar radikal bir hareket olarak vücut bulsa da, sonradan siyasal sisteme dahil edilen 1968 gençlik hareketi bu tür bir siyasal entegrasyonun iyi bir örneğidir.

Benzer bir şekilde, ikinci tur için seçim ittifaklarının yapılabilmesi, toplumun belli bir kesiminin siyasal sistemden sürekli dışlanmasını engelleyecektir. Basit çoğunluk sisteminde sürekli kaybetmeye mahkum olan azınlıklar bile stratejik anlaşmalara giderek kendi kurumsal yapılarını yitirmeden mecliste temsil edilme şansına sahip olabilirler.

Özetle:

İki turlu çoğunluk sistemi de temsilde adaletsizliğe yol açar, ancak bu adaletsizlik ikinci turdaki stratejik anlaşmalarla bir derece giderebilir.

Bu sistem parlamentoda rekabet eden parti sayısını azaltır, ancak seçimlere giren parti sayısında anlamlı bir farklılık beklenemez.

Seçim öncesi ittifakların meclise de taşınabildiği durumlarda hükümetlerin kurulması ve yaşayabilmesi kolaydır.

İki turlu çoğunluk sisteminin parti sisteminde köklü bir değişiklik yapması beklenmemelidir.

Yukarıda sayılan istikrarı azaltıcı nedenlere karşın seçmenin siyasal taleplerini karşılayacak diğer partilerin bulunması, yeni partilerin kurulmasının ve mecliste olmasa bile seçimlerde yer alabilmesinin kolaylığı siyasal sistemin karşılaşacağı meşruiyet krizleriyle daha kolay mücadele edebilmesini ve toplumsal memnuniyetsizliği siyasal sisteme entegre edebilmesini sağlar.

Alternatif Oy (Alternative Vote) Formülü

Alternatif oy formülünün yukarıda bahsedilen formüllerden en önemli farkı seçmenlerin sadece bir değil, birden fazla tercihini gözönünde tutmasıdır. Böylelikle özellikle basit çoğunlukçu sisteminde karşılaşılabilecek “toplumun büyük kesiminin istemediği” adayın seçilme olasılığı düşük olacaktır. Bu yöntemin toplumsal tatmin açısından sağladığı bu avantaj bir kenara bırakılırsa;

Alternatif oy formülünün de ülke çapında büyük partilere şans tanınması, bu yöntemde de temsiliyet sorununun doğmasına yol açmaktadır. Azınlıklar ve küçük partiler mecliste sayılarına orantılı olarak temsil edilmeyeceklerdir.

Bu formülünde diğer oransal olmayan formüller gibi siyasal sistemdeki parti sayısını azaltması beklenebilir.

Meclisteki parti sayısı az olduğundan, hükümet kurma ve sürdürme kolay olacaktır. Fakat sistem sayesinde temsil edilebilmiş küçük partilerin mecliste temsil edilmesi ve seçilmek için küçük partili seçmenlerin oylarına ihtiyaç duyan meclis üyelerinin varlığı, hükümetleri bu seçmen kitlelerinin taleplerine de duyarlı olmaya itecektir. Bu da hükümetlerin ömürlerini kısaltıcı bir etmen olarak görülebilir.

Dinamik sonuçlar açısından bakıldığında;

Tercih oylarının kullanılıyor olması nedeniyle, küçük partilerin seçime girme olanakları basit çoğunluk sistemine göre daha fazladır. Küçük partiler bölgesel güçlerini diğer seçmenler için daha cazip adaylar seçerek meclise yansıtabilirler. Ancak büyük partilerin “cazip” adaylar gösterme olanakları daha fazla olduğundan, küçük partilerin bu olanağı pek sık kullanmaları beklenmemelidir.

Seçmenler stratejik tercihlerini ikinci tura gerek duyulmaksızın belirtebileceklerdir. Bu nedenle oylarını stratejik olarak kaydırmalarına gerek kalmadan en iyi diğer tercihlerini belirtebileceklerdir. Bu nedenle de bu sistemin seçime katılan parti sayısında yapacağı azaltmanın etkisi sınırlı olacaktır.

Siyasi partiler, basit çoğunluk sistemindeki gibi kurumsal kimliklerini tehlikeye atmadan seçim ittifaklarına girebildikleri, ve bu ittifaklar da destekleyicilerine “ikinci tercih”leri işaret etmek biçiminde yapabildikleri için yeni partilerin kurulmaları ve yaşamaları kolay olacaktır.

Orta ve uzun vadeli dinamik sonuçlara bakıldığında;

Seçmenlerin tercih opsiyonlarının sınırlandırılmamış olması, reaksiyoner seçmenlerin gidebilecekleri başka adreslerin varolabilmesi, siyasal sistemin istikrarı açısından önemli bir etkidir.

Yeni partilerin kurulabilmesinin kolaylığı da değişen seçmen taleplerinin siyasal sisteme entegre olmasını sağlayacaktır.

Bunlara ek olarak kullanılan formülün meclisteki parti sayısını azaltıyor olması siyasal istikrarın sağlanabilmesini kolaylaştıracaktır.

Ayrıca seçmenlerin birden fazla tercihlerinin gözönünde tutuluyor olması, istenmeyen adayın seçilme olasılığını azaltarak siyasal sistemin istikrarına katkıda bulunacaktır.

Alternatif oy formülünün temel özelliklerini sıralarsak:

Bu sistem de diğer oransal olmayan formüller gibi parti sayısını azaltarak hükümet oluşturma sürecini kolaylaştıracaktır

Yine diğer sistemler gibi, büyük partilerin mecliste olduklarından daha kuvvetli temsil edilmeleri, temsiliyet sorununa yol açacaktır.

Alternatif oy sisteminin de mecliste temsil edilen parti sayısını azaltması fakat seçime giren parti sayısında değişiklik yapmaması beklenmelidir.

Yeni partilerin kurulma ve yaşamasının kolay olması siyasal istikrarı arttırıcı bir etken olarak gözönünde bulundurulmalıdır.

Buna ek olarak seçmenlerin ikinci tercihlerinin de seçim sürecinde dikkate alınması, seçmenin siyasal sisteme olan güvenini pekiştirerek siyasi sistemin istikrarına katkıda bulunacaktır.

Oransal (Nisbi) Formüller

Oransal formüllerin birçok farklı çeşidinin olduğunu daha önce söylemiştik. Seçim formüllerinin temsiliyet ve istikrar açısından teorik sonuçlarını tartıştığımız bu bölümde oransal formüllerin bütün çeşitlerini ele almak bize fazla bir kazanç sağlamayacaktır, çünkü eninde sonunda bu formüller partilere oylarıyla orantılı olarak sandalye dağıtmayı hedeflemektedir. Bu nedenle oransal formüllerin kriterlerimiz açısından sonuçları genel olarak tartışılacak, ancak varyantlar arasında kriterlerimiz açısından önemli farklılık varsa vurgulanacaktır.

Ayrıca yukarıdaki tanımlamalar bölümünde oransal formüller altında tanımlanan taşınabilir tek oy sistemi ise fazla uygulanmadığı için tartışılmayacaktır.

Bu tür formüllerin en önemli özellikleri yukarıda da bahsedildiği gibi partilere oylarına orantılı sandalye vermektir. Dolayısıyla bu formüle dayanan seçim sistemlerinde temsiliyet sorununun olmaması beklenir.

Bununla beraber, oransal formülün farklı varyantları arasında temsiliyet farkları yok değildir. Örneğin yukarıda bahsi geçen D'Hondt formülünün, Sainte-Lague formülüne göre daha fazla büyük partileri kayırdığı söylenmektedir. Yine de oransal seçim sistemleri arası farkların temel belirleyicisinin yalnızca formüller olmadığı, aşağıda tartışılacak olan baraj ve çevre büyüklüğünün de etkin olduğu bilinmektedir.

Dolayısıyla oransal formüle dayanan seçim sistemlerinin sistemdeki parti sayısını azaltması beklenmez.

Gerek seçimlere katılan, gerekse de mecliste temsil edilen siyasi partilerin sayısının çok olması, hükümet kurma ve yaşatma sürecinin görece zorlaşmasına neden olacaktır. Unutulmamalıdır ki ideal oransal sistemde her parti mecliste aldığı oy oranı

kadar temsil edilir. Bu nedenle küçük partiler de hükümet oluşturma sürecinde söz sahibi olacaklardır.

Yukarıda sayılan nedenden dolayı oransal formüllerin statik etkilerinin istikrarlı bir hükümet oluşturmaya katkıda bulunmayacağı aşikardır.

Formülün dinamik sonuçları açısından bakıldığında ise;

Oransal formüllerin temsiliyet sorununun olmaması, seçmenlerin temsil edilememe nedeniyle siyasal sistemden uzaklaşmalarına ve sistem dışı hareketlere katılmalarını engeller.

Küçük partiler seçime katılabildikleri ve oyları oranında mecliste temsil edilebildikleri için yaşamlarını sürdürürler.

Başlangıçta çok düşük oy oranına sahip olsalar bile mecliste temsil edilebilmeleri nedeniyle yeni partilerin oluşmaları ve yaşamlarını sürdürmeleri kolaydır.

Dolayısıyla bu formüller partilerin seçmenin taleplerini siyasal sisteme aktaran mecra olma özelliklerini koruyacak ve sistemin istikrarına katkıda bulunacaktır.

Bununla beraber orta ve uzun vadeli sonuçlara bakıldığında ise;

Bu seçim formülüyle istikrarlı hükümetlerin kurulmasının zorlaşması, ülkeyi siyasal istikrarsızlığa götürebilir. Siyasal istikrarsızlık ortamında da seçmenler tercihlerini istikrar getirecek bir sistem lehinde değiştirebilir ve siyasal reform talebi taşıyabilirler.

Eğer bir toplum parçalanmış ve kutuplaşmışsa, oransal formüllerin birleştirici özellikleri olmaması; bu parçalanmışlığı ve kutuplaşmışlığı yasama organına taşıması toplumsal kırıma noktalarını derinleştirebilir ve siyasal istikrarsızlığı artırabilir.

Oransal formüllerin özelliklerini özetleyecek olursak:

Oransal formüller seçime katılan her partiye oylarına orantılı sandalye verdiklerinden temsiliyet sorunu taşımazlar.

Seçime katılan ve mecliste sandalye sahibi olan parti sayısının fazla olması hükümet oluşturma ve yaşatmayı zorlaştırır. Bu nedenle oransal formüle dayalı seçim sistemlerinde siyasal istikrarsızlıkla karşılaşılması kolaydır.

Seçmen tercihlerinin meclise yansırken yaşadığı kırılmanın düşük olması, temsiliyet krizlerinin yaşanmasını engeller, dolayısıyla da siyasal sistemin istikrarına katkıda bulunur.

Hükümet oluşturma ve yaşatmanın görece zor olması, ülkenin siyasal krize girmesine ve istikrarsızlıkla karşılaşılmasına yol açar.

SEÇİM ÇEVRESİ BÜYÜKLÜĞÜ

Seçim sistemlerinin yukarıda tanımladığımız istikrar ve temsiliyet kriterlerini etkileyebilecek ikinci boyutu da seçim çevresi büyüklüğüdür.

Seçim çevresi büyüklüğünün esas belirleyici olduğu yer, oransal formüllerdir. Özellikle de seçim çevresi büyüklüğünün 1 olduğu bir seçim sisteminde bütün formüllerin çoğunlukçu formül gibi çalışacağı gözönünde tutulursa, bu faktörün oransal olan formüller için önemi anlaşılır.

Şöyle bir genel kural koymak mümkündür: Seçim çevresi ne kadar büyürse, seçim sonuçlarında o kadar oranlılığa yaklaşılr. Bu durumu şöyle göstermek mümkündür:

Seçim bölgesi büyüklüğü 1 iken, birinci parti olan A, yüzde 43 ile sandalyelerin yüzde 100'ünü almaktadır. Bu oran M 5 olduğunda yüzde 40, 10 olduğunda yüzde 50, 40 olduğunda yüzde 43 ve 50 olduğunda yüzde 44'tür. Yüzde 5 alan D partisi ise ancak

seçim çevresinin büyüklüğü 20'yi geçtiğinde temsil edilebilmektedir. Partilerin hepsi gözönünde tutulduğunda M, 50 iken bütün partiler aldıkları oylara orantılı olarak temsil edilmektedir.

	A		B		C		D	
M	%43		%36		%16		%5	
	Sandalye	Sandalye Yüzdesi	Sandalye	Sandalye Yüzdesi	Sandalye	Sandalye Yüzdesi	Sandalye	Sandalye Yüzdesi
1	1	100.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0
2	1	50.0	1	50.0	0	0.0	0	0.0
5	2	40.0	2	40.0	1	20.0	0	0.0
10	5	50.0	4	40.0	1	10.0	0	0.0
20	9	45.0	7	35.0	3	15.0	1	5.0
30	13	43.3	11	36.7	5	16.7	1	3.3
50	22	44.0	18	36.0	8	16.0	2	4.0

* D'Hondt formülü uygulanmıştır

Yukarıdaki tablonun da gösterdiği gibi, M ne kadar büyürse tam temsiliyete o kadar yaklaşmaktadır. Öyle ki, bir dönem İsrail'de uygulandığı gibi bütün ülke tek bir seçim çevresi olsa, yeterli sandalye olması durumunda bütün partiler tam olarak temsil edilecektir. Dolayısıyla seçim çevresi büyüklüğünün temsiliyete pozitif etkisi vardır.

Yine aynı nedenle, seçim çevresi büyüdükçe mecliste temsil edilen parti sayısının artması, küçük partilerin mecliste sandalye sayılarını arttırmaları, hükümet kurma ve yaşatmanı zorlaşmasına ve siyasi istikrarın tehlikeye düşmesine neden olacaktır.

Seçim çevresi büyüklüğünün temsiliyet üzerine böyle bir etkisi olduğunun bilinmesi, bu faktörün siyasi parti sayısını azaltıcı bir etken olarak kullanılmasına yol açmıştır. Bazı kanun yapıcılar oransal temsil formüllerinin parti sayısını arttırıcı etkilerini seçim çevresi büyüklüğüyle oynayarak azaltmaya çalışmışlardır. Böylelikle oransal temsil formülünün temsiliyet avantajlarını korumak ve meclisteki parti sayısını sınırlı tutarak istikrarsızlığa neden olması engellenmek istenmiştir.

Seçim çevresinin büyüklüğü ile parti sayısı arasındaki ilişki o kadar kuvvetlidir ki, bazı yazarlar bu büyüklüğün siyasi partiler için bir baraj işlevi gördüğünü öne sürmekte ve etkin baraj adı verdikleri bu katsayıyı şu şekilde hesaplamaktadırlar:

$$T(\%)=50\%/M \text{ (Lijphart, 1994: 27)}$$

Bu formülde T etkin baraj, M ise seçim çevresi büyüklüğü anlamına gelmektedir. M'in 1 olduğu yerde bir partinin milletvekili kazanması için geçmesi gereken oy miktarı yüzde 50, M'in 10 olduğu bir çevrede de yüzde 5'dir.

Yukarıda verilen bilgilerin ışığında özetlenirse;

Ortalama seçim çevresi büyüklüğü arttıkça temsiliyet artmaktadır.

Seçim çevresi büyüklüğü oransal temsil formüllerinin yol açacağı istikrarsızlıkları engellemek için bir baraj olarak kullanılabilir.

Seçim bölgesi daraldıkça seçmenlerin seçilmeyecek adaylardan çekilip seçilecek adaya yönelmeleri oransal olmayan formüllerin yol açtığı şekilde bir seçmen bazında bütünleşmeyi ve onu takip eden sonuçlara yol açabilir.

YASAL BARAJLAR

Yukarıdaki bölümde seçim çevresi büyüklüğünün nasıl mecliste temsil edilen parti sayısını azaltmakta kullanılabileceğinden bahsetmiştik. Benzer şekilde, bazı kanun koyucular yasal barajlar koyarak belli bir oranın altında oy alan partilerin milletvekillikleri kazanmalarını engelleyerek parti sayısını azaltma ve seçim formülünün dinamik ve statik sonuçlarından doğabilecek siyasal istikrarsızlıkları kısıtlamayı amaçlamışlardır. Bu doğrultuda düşünüldüğünde:

Konulan yasal baraj ne kadar yüksekse mecliste temsil edilen parti sayısında o kadar azaltma yapacağı aşıkardır.

Aynı şekilde ÷lke ve b÷lge barajları ne kadar yükselirse temsiliyet kriterinden o derece uzaklaşılacağı da açıktır.

Ancak partilerin oylarının homojen dağılmadığı durumlarda ÷lke çapında güçsüz, ancak belirli bir bölge de güçlü partinin mecliste temsil edilmemesi siyasal sistem açısından temsiliyet krizine yol açabilir.

BULGULAR

DÜNYADA SEÇİM SİSTEMLERİ

Çalışmanın bu bölümünde yukarıda bahsedilen bilgilerin gerçek hayattan gelen verilerle değerlendirmesi yapılacaktır. Her ne kadar bağımlı değişkenlerimiz **temsiliyet** ve **istikrar**'ın işlemeleştirilmesinde bazı itirazlar olabilecekse de kullanılan göstergelerin en azından birer gösterge olarak anlam taşıdığı görüşüdeyiz.

Çalışmamızın bu görgül kısmında kullanılan veriler genel olarak Lijphart'ın kitabına dayanmaktadır. Seçim sistemlerinin karşılaştırılmasını amaçlayan bu çalışmada Lijphart'ın (1994) 1949-19950 yılları arasında 27 demokrasinin 70 seçim sisteminin kapsayan çalışması büyük ölçüde bilgi verici olacaktır.

Temsiliyet

Seçim sistemlerinin sonuçları ile ilgilenen siyaset bilimciler bir seçim sisteminin partilerarası oy dağılımını ne kadar temsil ettiği konusunda bir çok gösterge geliştirmişlerdir. Bu göstergelerin en yaygın olanlarından ilki Rae tarafından geliştirilen indekstir. Aşağıda yer alan diğer indeksler bu indeksin çeşitli eksikliklerini gidermek için oluşturulmuşlardır. Bu indekste s bir partinin mecliste sahip olduğu sandalyenin toplam sandalye sayısına oranını, v ise aynı partinin seçimlerde aldığı oy oranını temsil etmektedir. Bu iki oranın birbirine eşit olduğu durumlarda bütün indeksler 0 olacak ve mükemmel oranlılığı gösterecektir.

Rae'nin I:
$$I = \frac{1}{n} \sum |v_i - s_i|$$

Loosemore-Hanby İndeksi:
$$D = \frac{1}{2} \sum |v_i - s_i|$$

Gallagher “En Küçük Katlar İndeksi”: $LSq = \sqrt{\left(\frac{1}{2} \sum (v_i - s_i)^2\right)}$

(Lijphart, 1994: 59-61)

Yukarıdaki indekslerin farklı seçim sistemleri için ülkelerarası ortalamaları aşağıdaki grafikte yer almaktadır.

Bu tabloda alternatif seçim formüllerinin isimleri henüz bu isimlerin bazılarının türkçelerinde uzlaşma olmaması nedeniyle ingilizce kısaltmalar kullanılmıştır. Aşağıdaki tablo bu kısaltmaların ingilizcelerini ve türkçe karşılıklarını vermektedir.

FORMÜL	İngilizcesi	Türkçe
LRH	Largest Remainders-Hare	En Büyük Kalanlar-Hare
SL	Sainte-lague	Sainte-lague
DH	D'Hondt	D'Hondt
STV	Single Transferrable Vote	Taşınabilir Tek oy
SNTV	Single Non Transferrable Vote	Taşınamaz Tek Oy
AV	Alternative Vote	Alternatif Oy
PLU	Plurality	Çoğunluk
MP	Majority Plurality	Salt Çoğunluk

Aşağıdaki grafiğe baktığımızda, her üç indekste de oransal olmayan üç formülün (çoğunluk, salt çoğunluk ve alternatif oy) ortalamalarının oransal temsile dayanan formüllerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu da beklediğimiz gibi oransal temsil formüllerinin oransal olmayan formüllerden daha fazla temsiliyet kriterine uyduğunu göstermektedir. Formüller kendi aralarında değerlendirildiğinde ise:

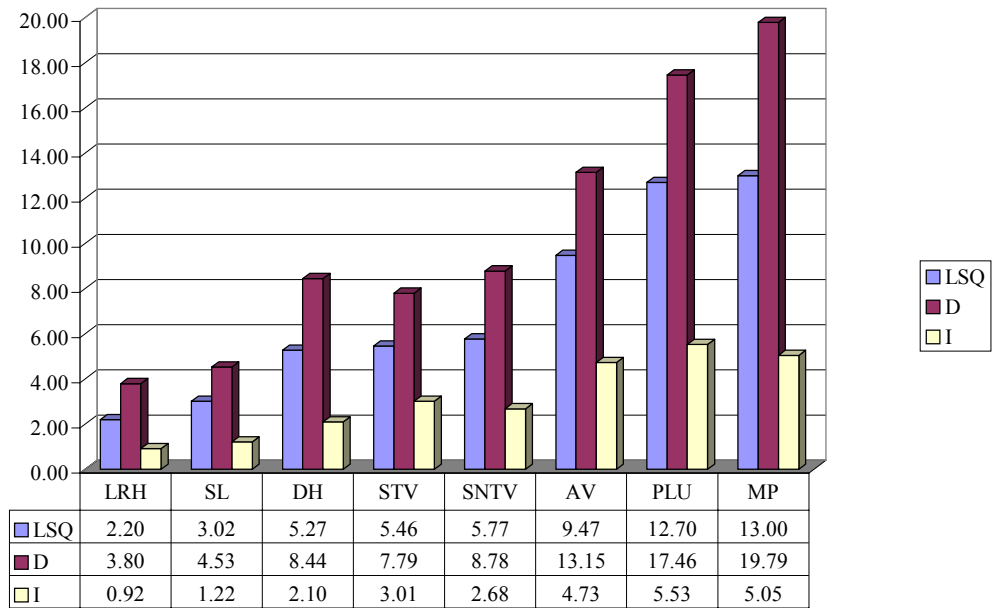
Oransal olmayan formüller arasında en yüksek orantısızlık endeks skorlarına salt çoğunluk sistemi, en düşüklerine de alternatif oy formülüne dayanan sistemler sahiptir. Bu nedenle temsiliyet kriterimiz açısından alternatif oy formülünün diğer iki sistemden daha “iyi” olduğunu söyleyebiliriz.

Oransal formüllerini karşılaştırdığımızda en yüksek kalanlı formüle dayanan LH-Hare sistemlerinin beklendiği üzere yüksek ortalamalı formüller olan D'Hondt ve Sainte-Lague formüllerinden daha fazla temsiliyet taşıdığı görülmektedir.

Taşınabilir ve Taşınmaz tek oylu sistemler, temsiliyet kriterimizde oransal ve oransal olmayan formüllerin arasında yer almaktadırlar.

Bu verilere dayanarak yukarıda öngörüldüğü oransal formüllerin, oransal olmayan formüllerden; oransal olmayan formüller içinde alternatif oy formülünün, oransal olan formüllerde ise en yüksek kalanlar formüllerinin diğer formüllerden daha iyi seçmen temsiliyeti sağladığını söylemek mümkündür.

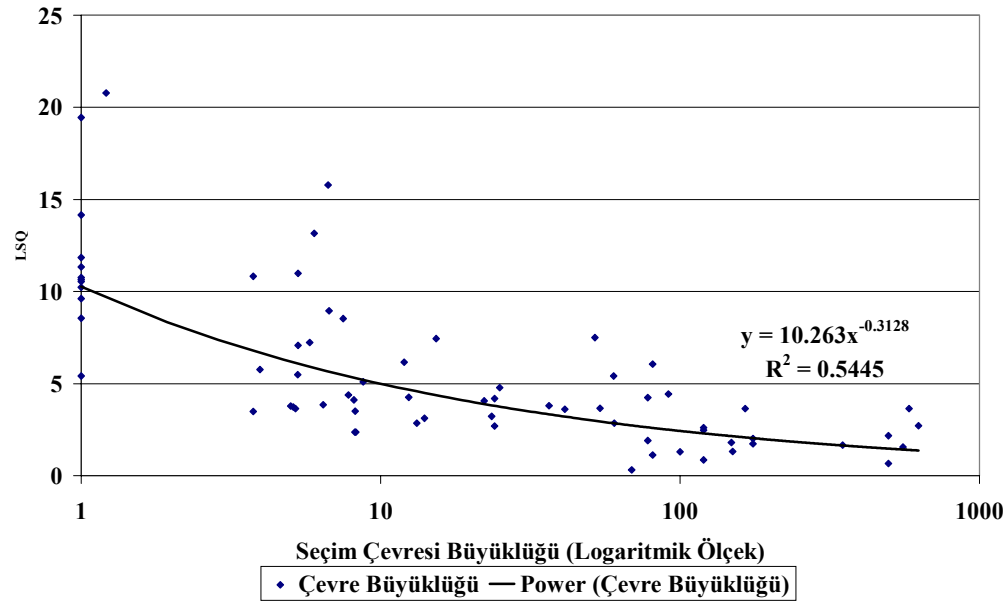
Seçim Formülleri ve Orantısızlık İndeksleri

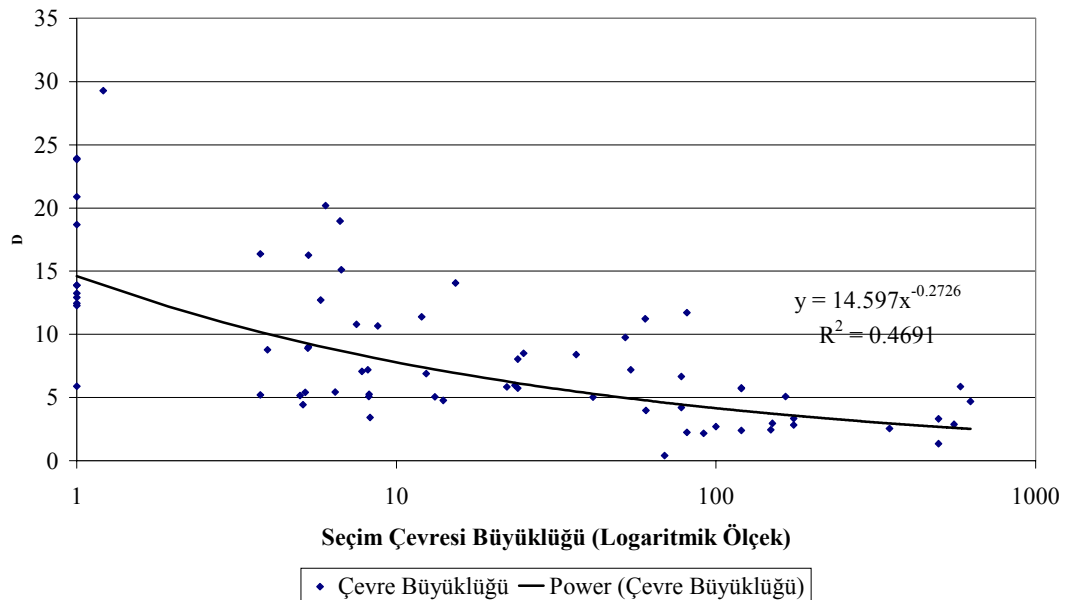
Çalışmamızın teorik bölümlerinde seçim çevresi büyüklüğünün temsiliyet üzerindeki etkilerinden bahsetmiştik. Yukarıda tanımlanmış üç orantısızlık indeksimizin Lijphart tarafından hesaplanmış olan ortalama seçim çevresi büyüklüğüyle olan ilişkileri aşağıdaki grafiklerde sergilenmiştir. Bu grafiklerde yatay ekseninde yer alan seçim

çevresi büyüklükleri görsel değerlendirmeyi kolaylaştırmak amacıyla logaritmik ölçekte hesaplanmıştır. Bu üç grafikten açıkça çıkarılabilecek sonuç, seçim çevresi büyüklüğüyle temsiliyet arasında negatif bir ilişki olduğu ve seçim çevresi büyüdükçe neredeyse seçim formülünden bağımsız olarak tam temsiliyete yaklaşıldığıdır.

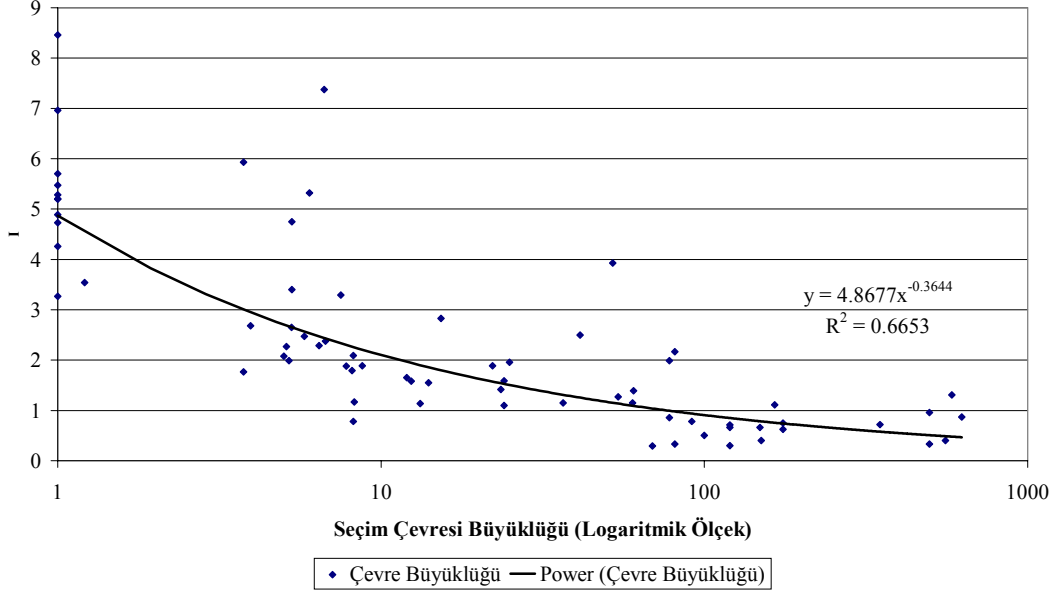
Seçim Çevresi Büyüklüğü ve LSQ

Seçim Çevresi Büyüklüğü ve D

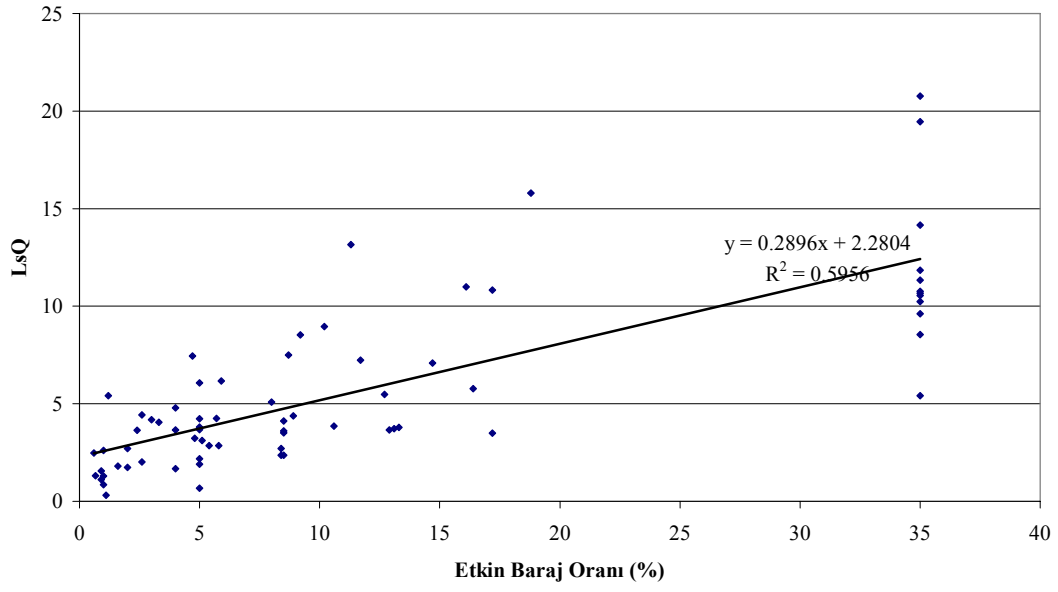

Seçim Çevresi Büyüklüğü ve I

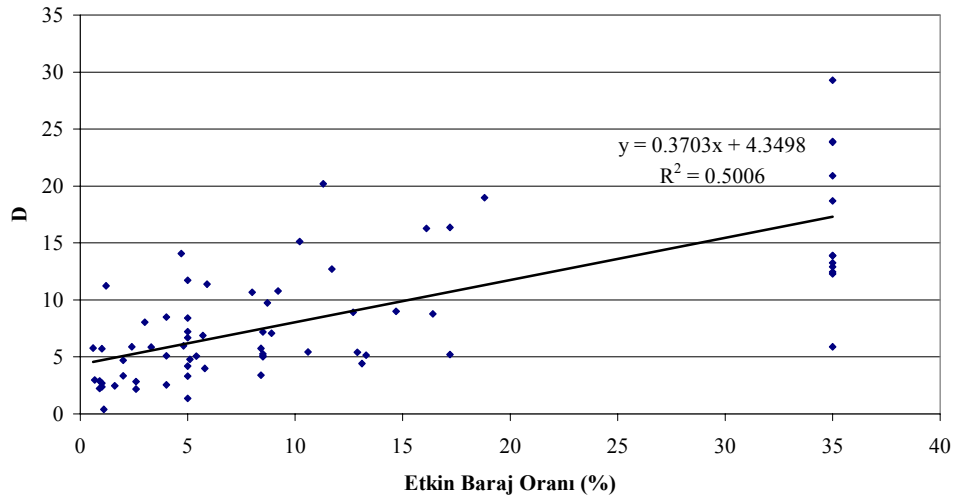

Seçim çevresi büyüklüğünün temsiliyet açısından sonuçlarından bahsederken, bu büyüklüğün neredeyse yasal seçim barajından bağımsız olarak bir baraj işlevi gördüğünü belirtmiş ve etkin baraj adı verilen bir formülün varlığından söz etmiştik. Aşağıdaki grafiklerde etkin barajlar ile orantısızlık indeksleri arasındaki ilişki sergilenmektedir.

Etkin Barajlar ve Lsq İndeksi

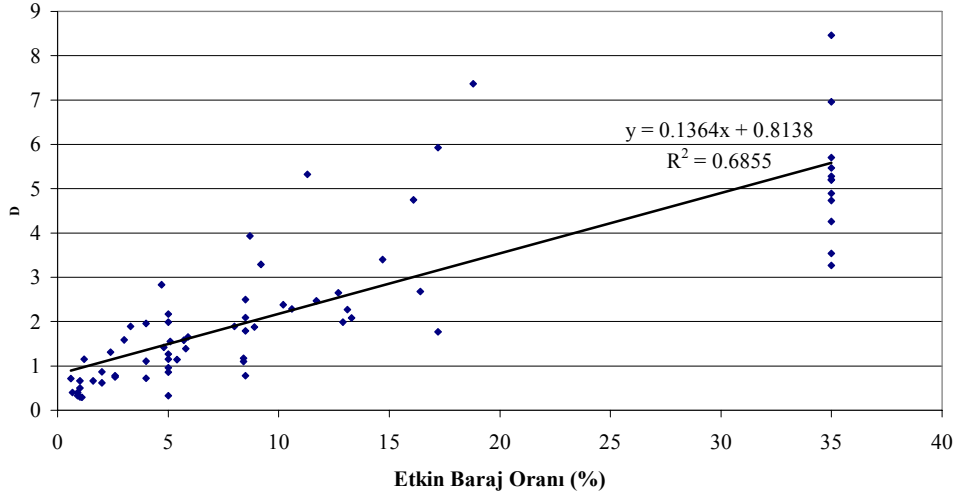

Etkin Barajlar ve D İndeksi

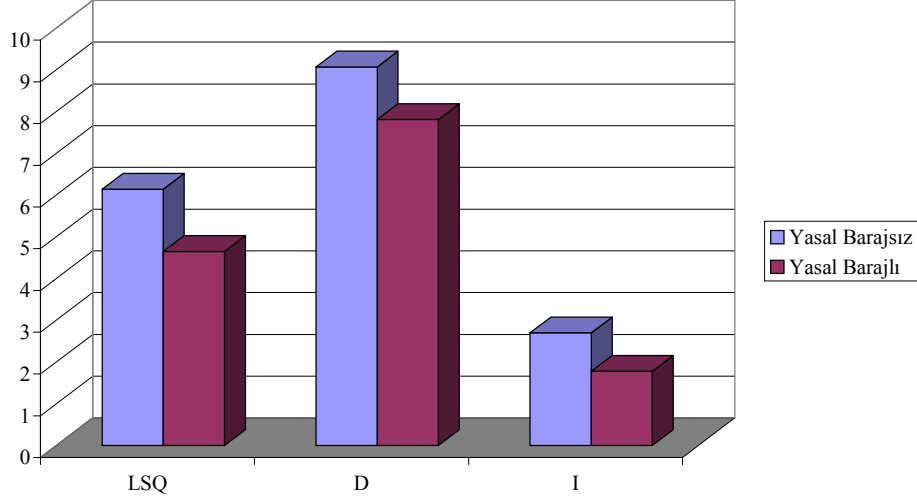

Etkin Barajlar ve D İndeksi

Bu grafiklerden de açıkça görüldüğü gibi ortalama seçim çevresi büyüklüğünün bir fonksiyonu etkin baraj oranı ile orantısızlık indeksleri arasında doğrusal ve pozitif bir ilişki vardır. Etkin baraj oranı arttıkça, temsiliyetsizlik oranı da artmaktadır. Bu bulgu da teorik kısımda sözü edilen seçim bölgesi büyüklüğü arttıkça temsiliyet artar ve küçüldükçe azalır hipotezini doğrulamaktadır.

Yasal Barajlar ve Orantısızlık İndeksleri

Seçim sistemlerin boyutlarının temsiliyet kriteri ile ilişkisinin tartışıldığı bölümde, yasal seçim barajlarının temsiliyet üzerinde negatif etkileri olduğunu söylemiştik. Yukarıda yer alan grafik, yasal seçim barajları olan seçim sistemleri ile olmayan sistemleri orantısızlık indeksleri açısından karşılaştırmaktadır. Grafikten de açıkça görülebileceği gibi, her üç orantısızlık indeksinde de seçim barajlı sistemler, barajsız sistemlere göre daha yüksek orantısızlık ortalamalarına sahiptirler. Dolayısıyla, teorik olarak bahsedilmiş bulunan seçim barajları orantısız temsile yol açar hipotezi doğrulanmıştır.

İstikrar

Seçim sistemlerini değerlendirmek açısından önemli bulduğumuz temsiliyet kriterini doğrudan ölçebilecek, yani iki sistemden hangisinin seçmeni daha adil temsil ettiğini söylememize yarayacak ölçütlerin varlığına karşın; diğer önemli kriterimiz istikrar için böyle bir doğrudan ölçüt yoktur. Buna karşın, tartışılan seçim sistemlerinin bu kriteri ne kadar doldurduğuna karar vermemize yarayacak bazı araçlar da mevcuttur.

Hatırlanırsa, seçim sistemlerinin en önemli statik sonuçlarından birinin parlamentodaki parti sayısını belirlemek olduğunu söylemiş ve parlamentodaki parti sayısının güç dağılımıyla ilişkili olması nedeniyle hükümetleri kurma ve yaşatma

üzerinde önemli etkisi olduğundan bahsetmiştik. Dolayısıyla bir seçim sisteminin parlamentoda temsil edilen parti sayıları üzerindeki etkisi, bizim için o seçim sisteminin istikrar üzerindeki dolaylı etkisinin bir ölçütü olabilecektir.

Ayrıca, seçim sistemlerinin dinamik sonuçlarından bahsederken de, seçim kurallarının seçmenleri ve partileri stratejik kararlar almaya ittiğini vurgulamıştık. Bazı seçim sistemleri küçük partileri seçime girmekten ya da yeni partileri kurulmaktan caydırırken; bazıları da tam tersine cesaretlendirmektedir. Sistemde mücadele eden parti sayısının artması ve azalmasının da sistemin istikrarı üzerinde doğrudan etkisi bulunmaktadır. Seçim sistemlerinin seçime katılan parti sayısı üzerinde direkt etkisi olduğu gözönünde bulundurulursa, farklı seçim sistemlerinde seçime katılan parti sayısındaki farklılıkların, o sistemin siyasi istikrara etkilerinin bir ölçütü olarak değerlendirmek mümkündür.

Seçim sistemlerinin siyasal istikrar üzerindeki en önemli etkilerinden birinin seçilen parlamentoda hükümet oluşturmayı ve yaşatmayı kolaylaştırması veya zorlaştırması olduğunu söylemiştik. Yukarıda bahsedildiği gibi, mecliste temsil edilen parti sayısı ile hükümetlerin kurulmaları ve yaşatılmaları arasında kuvvetli bir ilişki olması beklenmektedir. Bunun ötesinde, daha önce bahsedilmiş olan seçim sistemlerinin orta ve uzun vadeli dinamik sonuçları da hükümetler üzerinde etkili olmaktadır. Bu nedenle seçim sonrasında oluşan meclisin hükümet oluşturma ve yaşatma gücü bizim için seçim sistemlerinin siyasal istikrara etkisinin iyi bir göstergesi olacaktır. Beklenir ki bazı seçim sistemleri daha kolay, bazıları ise daha zor hükümet oluşturabilsinler ve bazı seçim sistemleri sonucu oluşan meclislerde hükümetlerin ömürleri daha uzun ve diğerlerinde daha kısa olsun.

i) Parti Sayıları

Bir siyasal sistemdeki parti sayısını belirlemenin birçok yolu vardır. Kurulmuş bütün partileri sayabilirsiniz, ya da seçime giren bütün partileri... Bir başka yöntem de belli bir oranın üzerindeki bütün partileri saymaktır. Doğal olarak bütün bu yöntemler farklı çıkarımlar yapılmasına neden olmaktadır. Seçim sistemleri arası karşılaştırmalar yapmayı amaçlayan bu çalışmada bizim tercihimiz **Laakso ve Taagepera** tarafından kullanılmış olan **etkin parti sayısı** indeksidir. Bu indeksin formülü aşağıdadır.

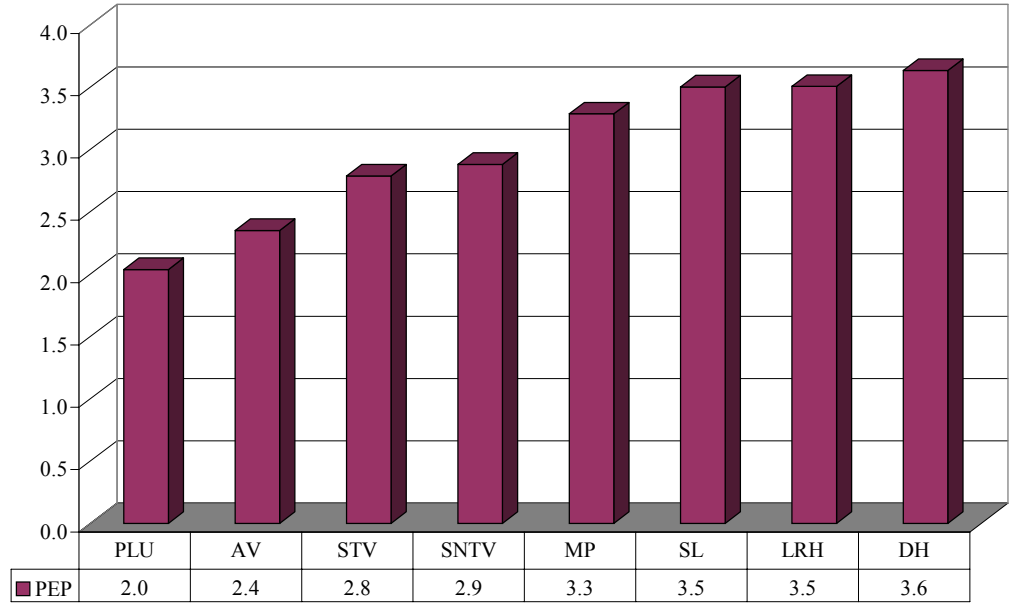
$$N_s = \frac{1}{\sum s_i^2}$$

N_s = meclisteki etkin parti sayısını, s_i ise her partinin meclisteki sandalye oranlarını göstermektedir.

$$N_v = \frac{1}{\sum v_i^2} \text{ (Lijphart, 1994: 69)}$$

Bu formülde:ise N_v = seçime katılan etkin parti sayısını, v_i ise her partinin aldığı oy oranını göstermektedir.

Parlamentodaki Etkin Parti Sayısı

Yukarıdaki grafik parlamentodaki etkin parti sayısı ile farklı seçim sistemleri arasındaki ilişkiyi sergilemektedir. Bu grafikten çıkarılabilecek sonuçlar şunlardır:

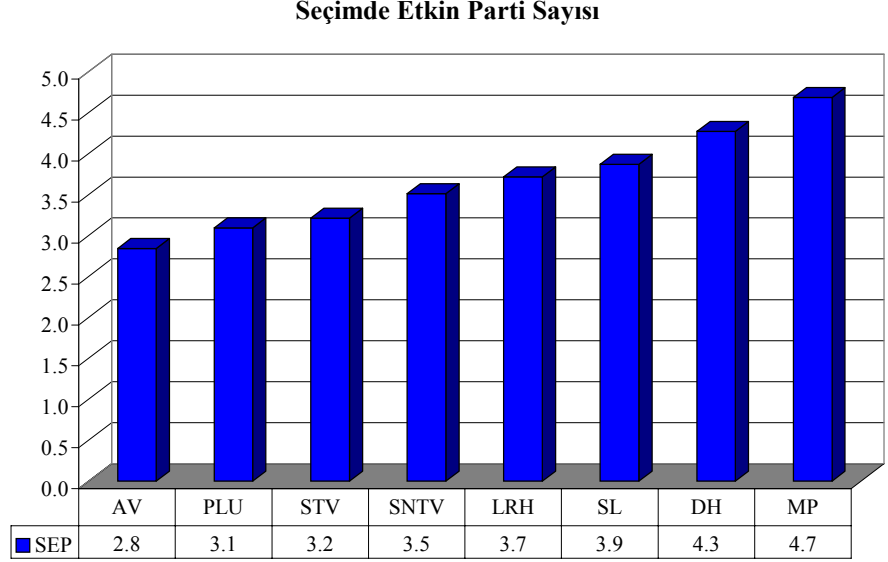
Oransal temsile dayanan seçim sistemleri, diğer seçim sistemlerine göre daha fazla partinin parlamentoda yer almasına yol açmaktadır.

Oransal temsile dayanan sistemler arasında parlamentoda temsil edilen parti sayısı açısından önemli bir fark yoktur.

Oransal olmayan formüllerden basit çoğunluk sistemi en az sayıda partinin parlamentoda temsil edilmesini sağlamakta ve beklentilerimizi doğrulamaktadır.

İki türlü salt çoğunluk formülü ise oransal olmayan bir formül olmasına karşın, oransal formüllere yakın sayıda partinin mecliste temsil edilmesine yol açmaktadır. Bu da bu formülün parti sayısında azaltıcı etkisinin düşük olacağı öngörümüzü doğrulamaktadır.

Alternatif Oy formülü ise beklendiği üzere parlamentoda temsil edilen parti sayısını azaltmaktadır.

Farklı formüllere dayanan seçim sistemlerinde seçim etkin parti sayısı yukarıdaki grafikte gösterilmektedir. Bu grafiğin en ilginç bulgusu, bir tür çoğunlukçu formül olan iki turlu çoğunluk formülünün seçim etkin parti sayısını azaltmakta başarısız olması ve bütün oransal temsile dayanan sistemlerden daha yüksek ortalamaya sahip olmasıdır. Bu durum, yukarıda bahsettiğimiz dinamik etkenlerin geçerli olduğunu göstermektedir. Yani iki turlu çoğunluk sistemi partileri stratejik ittifaklara itmekte, ancak küçük partilerin yaşamasını ve yeni partilerin kurulmasını zorlaştırmamaktadır. Bunun haricinde;

Beklendiği üzere oransal formüllere dayanan sistemlerde seçimde etkin parti sayısı diğer sistemlere göre daha fazladır.

En düşük seçim etkin parti sayısı alternatif oy formülüne dayanan sistemlerde olmasına karşın, diğer çoğunlukçu formüller de bu sisteme yakın ortalamalara sahiptir.

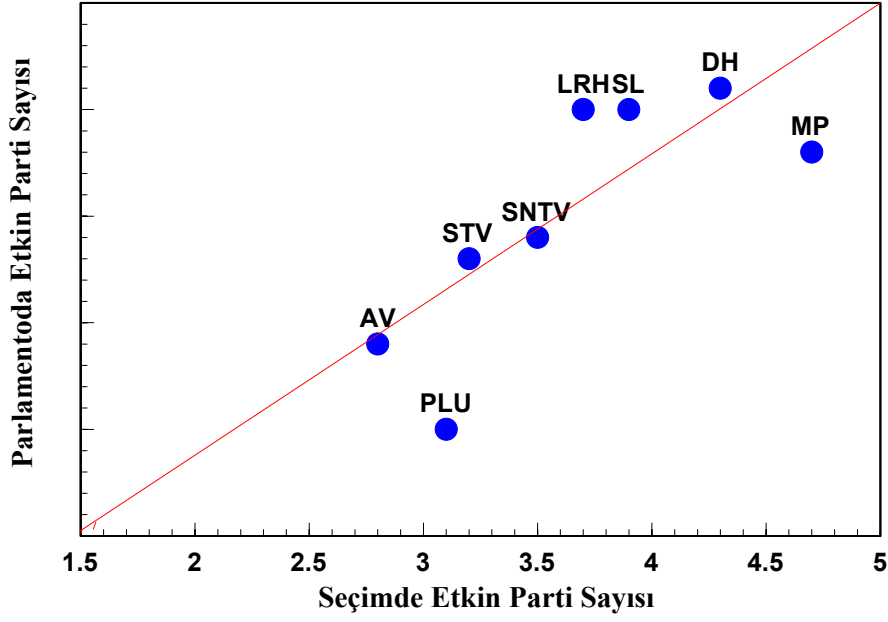
Taşınabilir ve taşınamaz tek oylu sistemler oransal ve oransal olmayan formüllerin arasında yer almaktadır.

Aşağıdaki grafik farklı seçim formüllerinin seçim (SEP) ve parlamento etkin parti (PEP) sayıları eksenlerinde yerleşimlerini göstermektedir. Grafiği tam ortadan bölen diagonal çizgi seçim etkin parti sayısının parlamento etkin parti sayısına eşit olması, yani seçim formülünün parti sayısı üzerindeki statik etkisinin olmadığı anlamına gelmektedir. Diagonal çizginin altı, yani $PEP < SEP$ bölgesi, seçim formülünün statik etkisinin parti sayısında azalmaya yol açtığı bölgeyi; üstü, yani $PEP > SEP$ bölgesi, seçim formülünün küçük partileri kayırarak parlamentodaki parçalanmayı arttırdığı, bunun sonucu olarak da hükümet kurma ve yaşatmayı zorlaştırdığı bölgeyi göstermektedir. Buna göre;

oransal olmayan formüller, basit çoğunluk ve iki turlu çoğunluk formülleri parti sayısının azalmasına;

oransal formüllerin PEP'in SEP'ten daha fazla olmasına, yani parlamentoya girebilen partilerin güçlü şekilde temsil edilmelerine yol açtıkları görülmektedir.

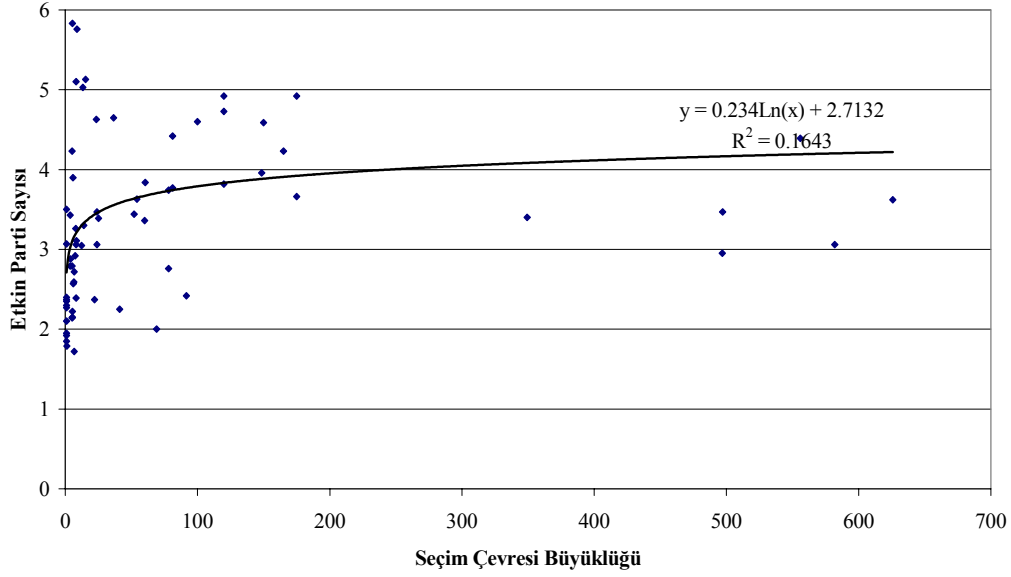
Ayrıca alternatif oy, taşınabilir ve taşınamaz tek oy sistemleri çizginin tam üzerinde yer almakta, yani statik olarak parti sayısını etkilememektedirler.

Seçim sisteminin başka bir boyutu olan seçim çevresi büyüklüğüyle etkin parti sayıları arasındaki ilişkiye bakıldığında, seçim çevresi büyüklüğüyle seçim etkin parti sayısı (SEP) arasında hiçbir ilişkinin bulunmadığı görülmektedir ($r=-0.06$). Oysa ki seçim sistemlerinin bu boyutu ile parlamento etkin parti sayısı (PEP) arasında bir ilişki vardır. Aşağıdaki grafik bu ilişkiyi sergilemektedir. Bu grafiğe göre ortalama seçim çevresi büyüklüğü arttıkça, parlamentoda temsil edilen parti sayısı logaritmik olarak artmaktadır. Yani belli bir kırılma noktasına kadar hızla artmakta, daha sonra da artış hızı yavaşlamaktadır. Bu duruma bakarak seçim çevresi büyüklüğünün seçimlere katılan parti sayısını etkilemediği, ancak parlamentoda temsil edilen ve güç sahibi olan parti sayısını etkilediğini söylemek mümkündür.

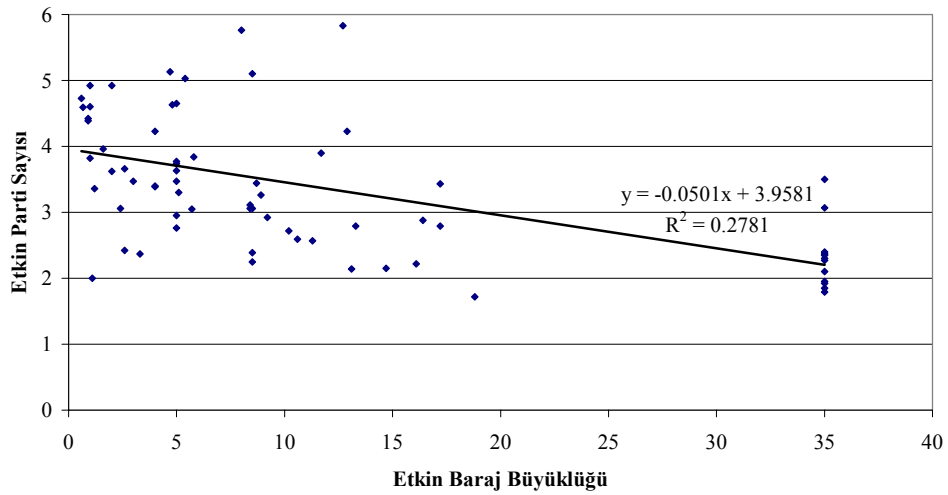

Seçim Çevresi Büyüklüğü ve Parlamento Etkin Parti Sayısı

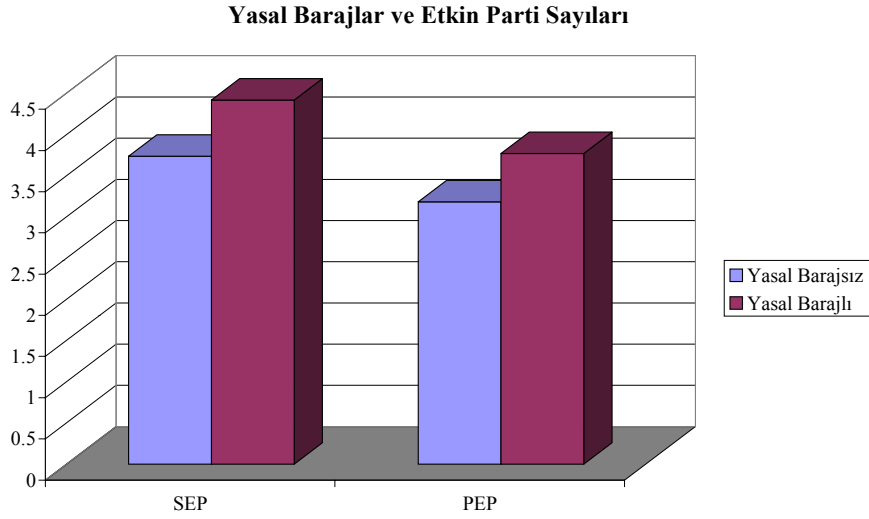

Benzer bir şekilde seçim etkin parti sayısı ile Lijphart tarafından hesaplanan etkin baraj oranları arasında da anlamlı bir ilişki yokken ($r=0.23$); parlamento etkin parti sayısı ile etkin baraj oranı arasında ilişki vardır:

Etkin Baraj Büyüklüğü ve Parlamento Etkin Parti Sayısı

Yukarıdaki grafik bize bu ilişkinin yönünü göstermektedir. Bu grafiğe göre etkin baraj oranı arttıkça parlamentodaki etkin parti sayısında azalma görülmektedir. Bu durum yukarıda vurgulanmış olan seçim çevresi büyüklüğünün ikinci bir baraj olarak işlev görebileceği ve parlamentoda güç sahibi olan parti sayısını azaltacağı hipotezini doğrulamaktadır.

Seçim sistemlerinin üçünü boyutu olan yasal baraj olup olmaması ile etkin parti sayıları arasındaki ilişkiye bakıldığında zaman ilginç bir durum görülmektedir: Yasal barajların belli bir oy oranının altındaki partileri elemek amacıyla konulduğu gözönünde tutulursa, yasal barajlı seçim sistemlerinde hem seçim hem de etkin parti sayılarının yasal barajsız sistemlere göre daha fazla olması dikkat çekicidir. Bu durumun iki nedeni olabilir. Birinci ve daha kuvvetli sebep, yasal baraj uygulamasının daha çok oranlı formüle dayanan seçim sistemlerinde uygulanmasıdır. Oransız formüle dayanan sistemlerde yasal baraj uygulaması yoktur. Yukarıdaki verilerden de bilindiği gibi, oransız formüllü seçim sistemlerinde etkin parti sayısı daha azdır.

Dolayısıyla yasal baraj ile etkin parti sayısı arasındaki bu ilişki yüzeyseldir. İkinci olarak da, etkin barajların parlamento etkin parti sayısı üzerinde negatif etkisi olduğu gözönünde tutulursa, parlamentodaki etkin parti sayısını azaltmak için seçim çevresi büyüklüğüyle oynamanın daha etkin bir yöntem olduğu iddia edilebilir. Ancak bu ikinci iddia test edilmeye muhtaçtır.

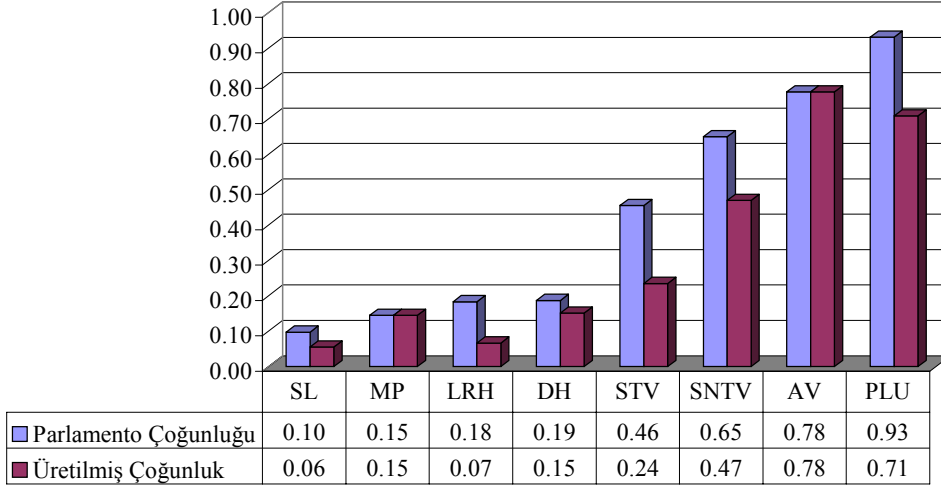
ii) İktidarın Yapısı

Seçim sistemlerinin çeşitli boyutları ile siyasi istikrar arasındaki ilişki bu seçim sistemlerinin ürettikleri iktidarların yapılarını inceleyerek sergileyeceğimiz bu alt bölümde iki kavram bize yardımcı olacaktır. Bu kavramlardan biri seçim sistemlerinin parlamentoda direkt çoğunluk üretilip üretilmedikleridir. Bir başka deyişle, parlamentoda bir siyasi partinin tek başına hükümet edeceği bir çoğunluğu ele geçirip geçirememesidir. Bazı seçim sistemlerinin mutlak çoğunluk üretmemesine karşın diğerlerinin üretmesi beklenir. Bizim burada kullanacağımız birinci ölçüt Lijphart tarafından hesaplanmış olan “parlamento çoğunluğu” oranlarıdır. Bu oran bir seçim sisteminin belli bir seçimler dizisinde ürettiği parlamento çoğunluğunun toplam seçim sayısına oranıdır.

İkinci ölçüt ise “üretilmiş çoğunluk” ölçütüdür. Bu kavram Rae tarafından geliştirilmiştir. Rae’ye göre “üretilmiş çoğunluk”, oyların yarısından azını alan bir partinin seçim sistemi sayesinde mecliste çoğunluğu ele geçirmesidir. Biz burada yine Lijphart tarafından hesaplanan “üretilmiş çoğunluk” oranlarını kullanacağız. “Üretilmiş çoğunluk” oranları da bir seçim sisteminin belli bir seçimler dizisinde ürettiği üretilmiş çoğunluğunun toplam seçim sayısına oranıdır (Lijphart, 1994: 73)

Aşağıdaki tablo farklı seçim formüllerinin “parlamento çoğunluğu” ve “üretilmiş çoğunluk” skorlarını göstermektedir.

Çoğunluk Hükümetleri ve Seçim Formülleri

Bu tabloya göre en yüksek parlamento çoğunluğu oranına basit çoğunluk ve alternatif oy formülleri sahiptir. Oransal olmayan salt çoğunluk formülü ise şaşırtıcı bir biçimde en düşük parlamento çoğunluk oranlarına sahiptir. Bunun haricinde:

Beklendiği gibi oranlı temsil formüllerinin parlamento çoğunluk oranları düşüktür.

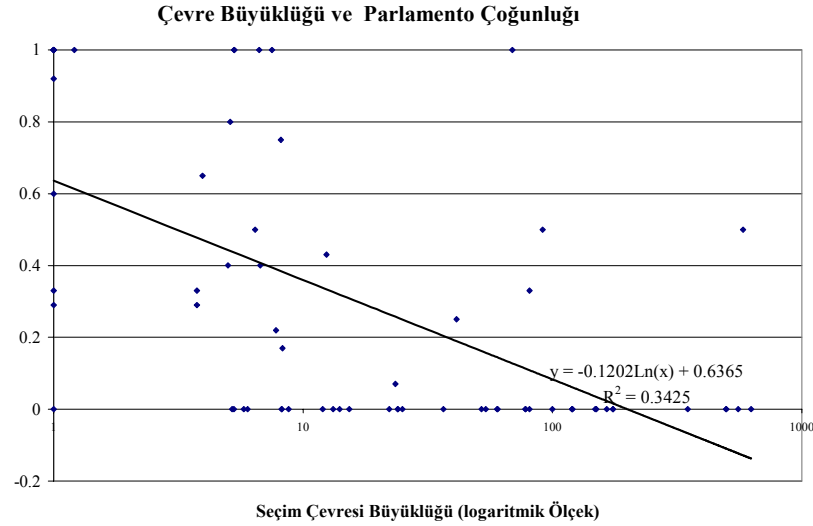
Taşınabilir ve Taşınamaz tek oy formülleri yine tam ortada yer almaktadır.

Üretilmiş çoğunluk oranlarına bakıldığında en yüksek üretilmiş çoğunluk oranının Alternatif oy formülünde, daha sonra da basit çoğunluk sisteminde olduğu görülmektedir.

Oranlı temsil formüllerinin üretilmiş çoğunluk oranları da düşüktür. Dolayısıyla oransal olmayan formüllerin gerek parlamento, gerekse de üretilmiş çoğunluk üretme potansiyellerinin oransal formüllere göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

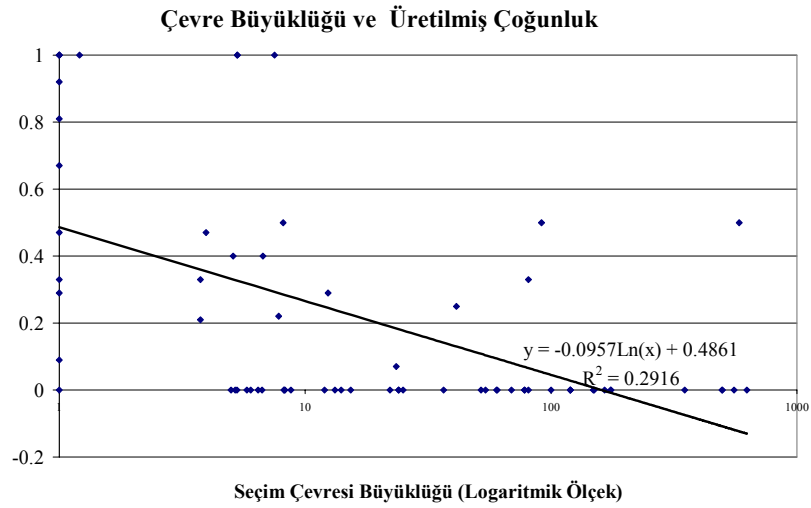
Bu kuralın en önemli istinası salt çoğunluk sistemidir. Bu sistem yukarıda da belirttiğimiz gibi ikinci turdaki stratejik ittifaklar nedeniyle hükümet kuracak

çoğunluklar üretmekte yetersiz kalmaktadır. Özetle çoğunluk formülüne dayanmasına karşın statik olarak hükümet oluşturma gücü sınırlıdır.

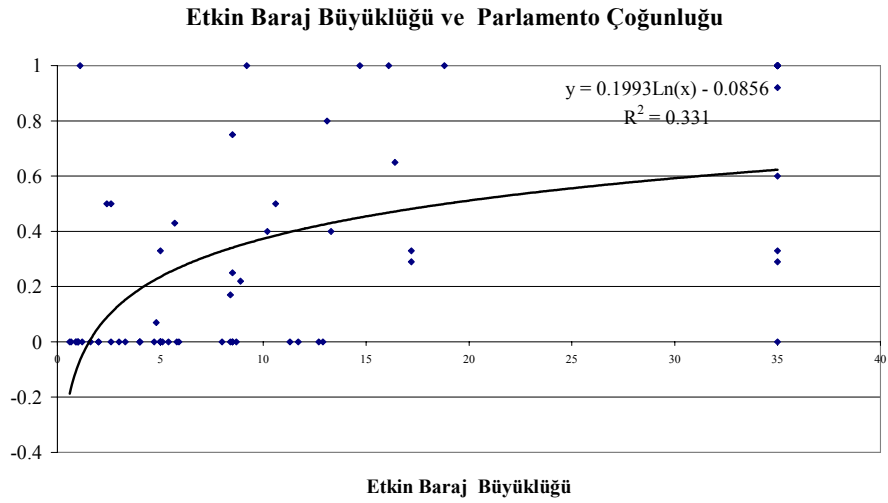

Yukarıdaki grafik seçim çevresi büyüklüğü ile parlamento çoğunluğu arasındaki ilişkiyi sergilemektedir. Görüldüğü gibi bu iki değişken arasında negatif bir ilişki ($r = -0.23$) mevcuttur. Yani seçim çevresi büyüklüğü arttıkça o seçim çevresinin parlamento çoğunluğu üretme olasılığı azalmaktadır. Bu durum da daha önce öngörülmüştür.

Seçim çevresi büyüklüğünün üretilmiş çoğunluk oranları üzerindeki etkisine bakıldığında da bu iki değişken arasında negatif bir ilişki ($r = -0.22$) görülmektedir. Dolayısıyla, yukarıda da beklendiği gibi, seçim çevresi büyüklüğü arttıkça seçim sisteminin üretilmiş çoğunluklara yol açma potansiyeli azalmaktadır.

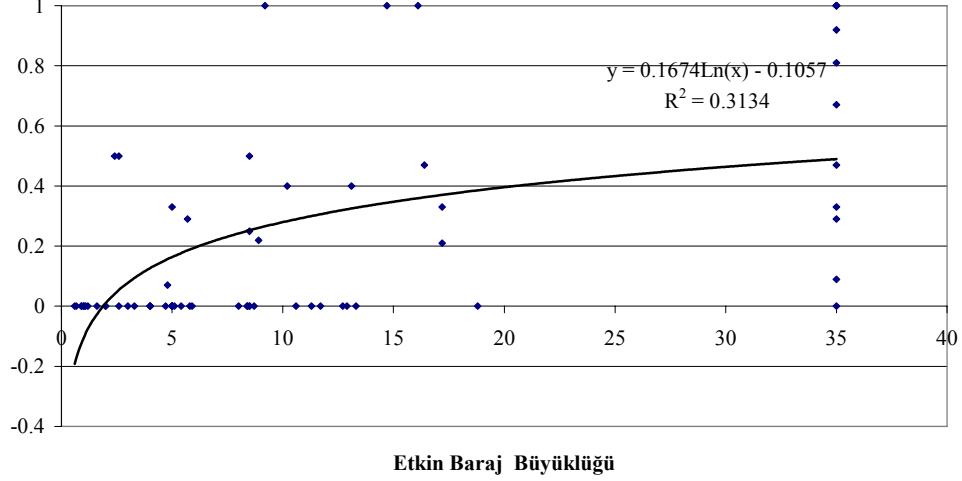

Seçim çevresi büyüklüğünün dolaylı etkisini ölçmekte kullanılan etkin baraj büyüklüğü ile parlamento çoğunluğu arasındaki ilişki aşağıdaki grafikte sergilenmektedir. Bu grafikte de görüldüğü gibi etkin baraj büyüklüğünün parlamento çoğunluğu üzerindeki etkisi pozitifdir. Yani etkin baraj büyüklüğü arttıkça seçim

sisteminin parlamento çoğunluğu üretme olasılığı artmaktadır.

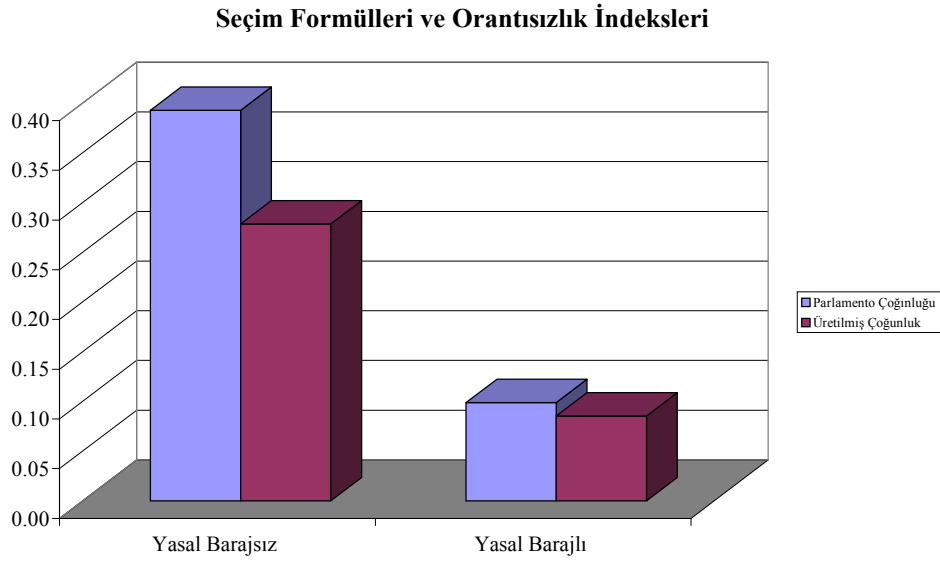
Etkin Baraj Büyüklüğü ve Üretilmiş Çoğunluk

Etkin baraj büyüklüğü ve üretilmiş çoğunluk oranları arasındaki ilişkiye baktığımızda da bu iki değişken arasında da pozitif bir ilişki olduğunu görmekteyiz. Etkin baraj büyüklüğü arttıkça bir seçim sisteminin üretilmiş çoğunluklar çıkarma olasılığı artmaktadır. Daha önce tartıştığımız etkin baraj büyüklüğünün parlamento çoğunluğu üzerindeki etkisi de gözönünde tutulursa, etkin baraj büyüklüklerinin ve dolayısıyla seçim çevresi büyüklüğünün ülkeyi yönetecek çoğunluklar üretmeyi etkiledikleri ve bu nedenle ülkenin siyasi istikrarına katkıda buldukları söylenebilir.

Bir seçim sisteminin yasal barajlı veya yasal barajsız olmasına bakıldığında ise daha bahsedilmiş olan yüzeysel ilişkinin bir benzerinin burada da olduğu görülmektedir. Aşağıdaki grafikte de görüldüğü gibi yasal barajsız sistemlerde hem parlamento çoğunluğu hem de üretilmiş çoğunluk oranları yasal barajlı sistemlerden daha yüksektir. Daha yüksek hükümet çıkarma oranlarına sahip olan çoğunlukçu sistemlerin aynı zamanda barajsız sistemler olduğu gözönünde tutulursa; aşağıdaki

grafikten yasal barajsız sistemlerin çoğunluk üretme kapasitelerinin yüksek olduğu sonucunu çıkarmak yanlış olacaktır.

TÜRKİYE'DE SEÇİM SİSTEMLERİ

Her ne kadar Türkiye'de 1908'den beri seçimler yapılagelmekte olsa da, partilerin serbestçe yarıştığı ve iktidarın partiler arasında devredilip alındığı gerçek anlamda seçimler 1950 genel seçimleriyle başladı. Türkiye'de uygulanan seçim sistemlerinin genel özellikleri aşağıda anlatılmaktadır:

1950 Genel Seçimleri:

1950 genel seçimlerinde uygulanan seçim formülü basit çoğunluk sistemiydi. Bu sistemde, yukarıda bahsedildiği üzere diğer partilerden bir fazla oy alan parti o bölgedeki bütün milletvekilliklerini almaktadır. Bu formül geniş seçim çevresi büyüklüğü ile de desteklenmekteydi ve ulusal ya da bölgesel baraj uygulaması da yoktu. Teorik tartışmaların ışığında böyle bir seçim sisteminin hükümet çıkarmayı kolaylaştıracağı ancak son derece eşitsiz olacağı kesindir. Bu seçim sistemi, seçim çevrelerinde bazı oynamalar haricinde 1954 ve 1957 seçimlerinde de uygulandı.

1961 Genel Seçimleri

27 Mayıs 1960 askeri darbesini takiben yapılan yeni anayasa ve kurulan yeni devlet sistemi bir önceki dönemin hatalarını düzeltmek ve benzer sorunları meydana çıkmasını engellemek amacındaydı. Bu nedenle yeni bir seçim sistemi düzenlendi. Bu seçim sisteminin formülü olarak oranlı formüllerden D'Hondt tercih edilmişti. Bilindiği üzere D'Hondt temsiliyet açısından oranlı formüller arasında temsiliyet açısından en düşüğüdür ve istikrar açısından diğer formüllerden pek de farklı değildir. Siyasal istikrarı sağlayabilmek amacıyla da bölgesel baraj konulmuştu. Bu tür bir

sistemin görece temsil özelliğine sahip ve siyasi istikrar yaratma potansiyeline sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz.

1965 Genel Seçimleri

1965 seçimleri öncesinde yapılan bir değişiklikle “ulusal artık” formülüne dayanan bir seçim sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Yukarıda “en yüksek kalanlı” formüller başlığı altında anlatılan bu formülün temel özelliği küçük partileri en iyi şekilde temsil etmeseydi. O kadar ki dönemin siyasilerinden biri bu formülü “oyları neredeyse kuyumcu terazisiyle tartmakla” eleştirmişti. Bu formülün uygulanmasıyla seçim sisteminin temsiliyetinin artması ve mecliste temsil edilen parti sayısının artması nedeniyle hükümet oluşturma ve sürdürmenin zorlaşması beklenmelidir.

1969 Genel Seçimleri

1965 seçimleri sonucunda tek parti iktidarına ulaşan AP, küçük partileri kayırdığı aşikar olan seçim sisteminde bir değişiklik yaparak barajlı D'Hondt formülüne dayanan bir sistemi uygulamaya koymak istedi. Ancak Anayasa Mahkemesi baraj uygulamasını anayasanın “eşitlik” ilkesine aykırı bularak iptal etmiştir. Böylece 1969 seçimlerinde barajsız D'Hondt formülü uygulanmıştır. Bu formülün temsil adaleti açısından Barajlı D'Hondt formülünden daha iyi, “Ulusal Bakiye” formülünden daha kötü olduğu söylenebilir. İstikrar açısından ise barajsız D'Hondt formülünün parti sayısını azaltma etkisinin Barajlı D'Hondt formülünden daha az, “Ulusal Bakiye” formülünden ise daha çok olması beklenmelidir.

Bu formüle dayanan seçim sistemi 1973 ve 1977 seçimlerinde de kullanılmıştır.

1983 Genel Seçimleri

Türk demokratik yaşamına üç yıllık bir ara verilmesine neden olan 12 Eylül 1980 müdahalesinin mimarlarının siyasal sistemin içinde bulunduğu kriz hakkındaki başat

teşhislerinden biri siyasal krize istikrarsızlığa mecliste yer alan aşırı parti sayısının ve kısa ömürlü koalisyon hükümetlerinin neden olduğudur. Dolayısıyla generaller siyasal sistemdeki parti sayısını azaltmak için bazı tedbirler almışlar ve İngiltere benzeri “iki buçuk partili” parti sistemini hedeflemişlerdir. Seçime girecek parti sayısının kurucuların ve milletvekili adaylarının veto edilmesi gibi “de facto” yöntemlerle azaltılmasının yanısıra seçim sisteminde değişiklikler yaparak da “de jure” kısıtlanması yoluna gidilmiştir. 1980 öncesi uygulanan D’Hondt formülü korunmuş, istikrarı sağlamak için de “çifte baraj” konulmuştu. Bir partinin bir bölgede milletvekili kazanabilmesi için bir bölgedeki seçmen sayısı o bölgeden çıkacak milletvekili sayısına bölünerek bölgesel baraj hesaplanmış, bölgesel barajı aşmayan partinin aldığı milletvekilleri diğer partilere dağıtılmıştır. Buna ek olarak yüzde 10’luk bir ülke barajı konmuş ve partilerin mecliste temsil edilebilmeleri için bu barajı geçmeleri beklenmiştir. Üstelik büyük şehirler birden fazla seçim bölgesine bölünerek etkin baraj da arttırılmıştır. Generallerin uygulamaya koydukları seçim sisteminin parti sayısını azaltıcı ve temsiliyeti düşürücü özelliklere sahip bir sistem olduğu aşıkardır.

1987 Genel Seçimleri

1983 seçimleriyle iktidara gelen ANAP, çoğunluk partisi olmanın avantajını kullanarak seçim sisteminde bir dizi değişiklik yaptı. Bu değişikliklerden birincisi milletvekili sayısını arttırmaktır. Daha önce 400 olan milletvekili sayısı 450’ye çıkarılmıştır. İkinci olarak altı milletvekilinden fazla milletvekili çıkararak iller birden fazla seçim çevresine bölünmüş ve 450 sandalye toplam 104 seçim bölgesine dağıtılmıştır. Böylece ortalama seçim çevresi büyüklüğü azaltılarak etkin baraj yükseltilmiştir. Üçüncü olarak kontenjan milletvekili uygulaması getirilmiş, 4,5 ve 6 milletvekili çıkartan seçim çevrelerine o çevrede en yüksek oyu alan partiye verilmek

üzere bir sandalye daha tahsis edilmiştir. D'Hondt formülü bir çeşit çoğunluk formülüyle takviye edilmiştir. Ayrıca 1983 seçimlerinde uygulanmakta olan çifte baraj sistemi de korunmuştur. Burada önemli olan nokta, seçim çevrelerinin bölünerek daraltılması nedeniyle geçerli oy sayısı/milletvekili sayısı formülüyle hesaplanan bölge barajının da yükselmesidir.

Yukarıda 1983 seçim yasasından bahsederken, bu yasanın öngördüğü seçim sisteminin temsiliyet kriterimiz açısından düşük bir skora sahip olduğunu ve parti sayısını azaltıcı bir etkisi bulunduğunu belirtmiştik. Bu sistemde 1987 yılında yapılan değişikliklerle temsiliyet sorununun artacağı, bununla beraber parti sayısında azalmaya yol açacağı daha önce tartıştığımız teorik bilgilerin ışığında söylenebilir.

1991 Genel Seçimleri

1982 Anayasasının belirli bir siyasi istikrarı tesis etmek için 5 yılda bir genel seçimlerin yapılmasını öngörmüş olmasına karşın, 80 sonrası dönemin ikinci genel seçimi de bir “erken seçim” olarak 1991 yılında yapılmıştır. Adet üzere bu genel seçim öncesinde de seçim sisteminde değişikliklere gidilmiştir. Öncelikle bölgesel barajlar düşürülmüş ve ne yüksek bölgesel baraj yüzde 25'e indirilmiştir. (1987 seçimlerinde iki milletvekili çıkaran bir seçim çevresinde bölgesel baraj yüzde 50'yd). Bunun yanısıra tercih oyu kullanımına izin verilmişti. Bu düzenlemeye göre eğer herhangi bir adayın tercihli oylar toplamı partisinin o bölgedeki oyunun yüzde 15'ini geçerse o bölgede bu partinin adayları en çok tercihli oy alandan başlamak üzere yeniden düzenlenmekte ve parti merkezinin alt sıralara koydukları bölgelerinde güçlü adayların seçilebilmesine olanak sağlanmaktaydı.

Bu iki değişikliğin yanında 1987 sisteminin kontenjan milletvekili, ulusal baraj ve dar seçim bölgeleri özellikleri korunmuş ve sistemin büyük partileri kayırcı niteliği varolmaya devam etmiştir.

Bu seçimlerde daha önce bahsettiğimiz dinamik sonuçlardan biri görölmüş, üç radikal sağcı küçük parti (IDP, RP ve MÇP) seçim ittifakına giderek RP saflarında seçim girmiş; güneydoğu bölgesinde güçlü olan DEP ise adaylarını SHP listelerinde göstermiştir. Böylece sistemin küçük partileri dışladığının bilincinde olan partiler güçlerini birleştirmişlerdir.

1995 Genel Seçimleri

1980 sonrası dönemin üçüncü genel seçimi de bir erken seçim olarak 1995 yılında gerçekleşmiştir. Bu seçim öncesinde de seçim sisteminde değişikliklere gidilmiştir. İlk olarak 450 olan milletvekili sayısı 550'ye çıkarılmış, 450 bölge milletvekilliğine ek olarak nisbi temsille dağıtılacak 100 Türkiye milletvekilliği yaratılmıştır. Ancak Anayasa Mahkemesi Türkiye milletvekilliklerini anayasaya aykırı bularak iptal etmiş, böylece yapılan değişiklik sadece meclisteki milletvekilliği sayısını arttırmakla kısıtlı kalmıştır.

İkinci olarak küçük seçim çevreleri birleştirilmiş, üç büyük il (İstanbul, Ankara ve İzmir) haricindeki bütün iller tek bir seçim çevresine indirilmiştir. İstanbul 3, Ankara ve İzmir'de 2'şer seçim çevresine bölünmüştür. Böylece ortalama seçim bölgesi büyüklüğü arttırılmış ve etkin baraj düşürölmüştür.

Üçüncü olarak bölgesel seçim barajları kaldırılmış, sadece yüzde 10'luk ülke barajı korunmuştur. Böylelikle seçim sisteminin büyük partileri kayıran unsurlarından biri daha ortadan kaldırılmıştır.

Kontenjan milletvekilliği ve tercih oyu uygulamaları da lağvedilmiştir.

Bu değişiklikler çerçevesinde 1995 seşim sisteminin temsiliyet aēısından 1980 sonrasının gōrece en adil seşim sistemi olduğunu sōylemek yanlış olmaz. Meclis bōyōklōđünün arttırılması, etkin ve yasal barajların dōřūrōlmesi 1995 seşim sisteminin temsiliyet adaletini arttırıcı ōzellikleridir. İstikrar aēısından bakıldığında ise daha ōnceki seşim sistemlerinin yōksek orandaki parti azaltıcı etkilerine karşın 1995 seşim sisteminin parti azaltıcı etkisi de bu değişiklikler nedeniyle dōřūktūr.

1995 seçim sisteminin yukarıda sayılan ōzellikleri siyasi partiler ōzerindeki etkisini de gōstermiř ve ANAP-BBP ortaklığı haricinde hiēbir siyasi ittifak gerēekleřmemiř, yani sistemin kōēuk partileri kendi mōcadelelerini kendilerini vermeye karar vermişlerdir.

1995 seçim sisteminin bir başka ōnemli ōzelliđi de 1980 sonrasında ōnemli bir değişikliğe uğramadan iki seçim arka arkaya uygulanan ilk seçim sistemi olmasıdır. İllerin nōfuslarına bağlı milletvekili sayısındaki değişiklikler gōzardı edilirse, bu sistem hemen hemen hiēbir değişikliğe uğramadan 1999 seçimlerinde de uygulanmıştır.

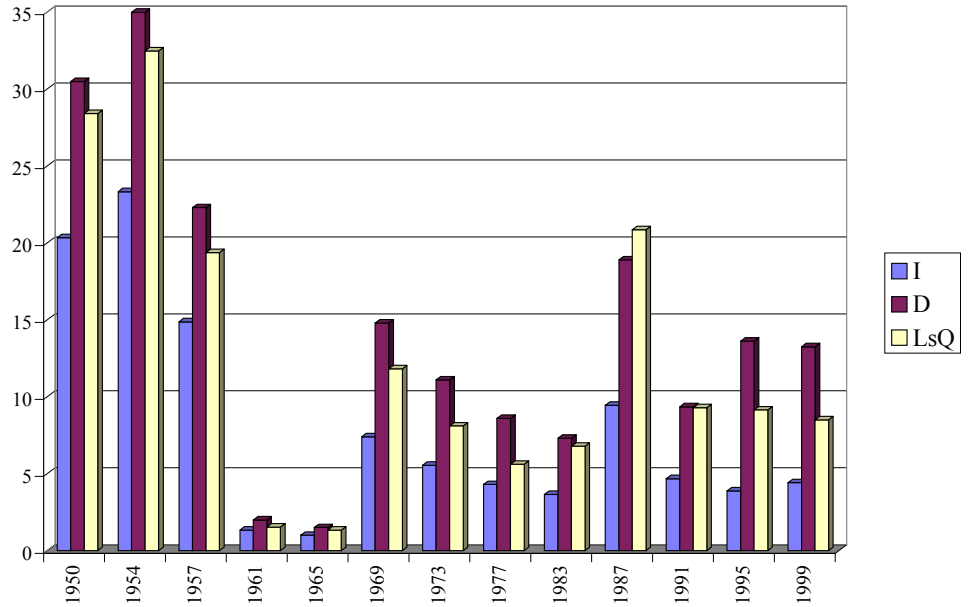
TÜRKİYE’DE SEÇİM SİSTEMLERİNİN SİYASAL SONUÇLARI

Türkiye’de 1950 yılından beri uygulanmakta olan seçim sistemlerinin ve bu sistemlerdeki değişikliklerin temsiliyet ve istikrar değişkenlerimiz üzerindeki etkileri aşağıda sergilenmektedir.

Temsiliyet

Aşağıdaki grafik Türkiye’de 1950’den bu yana uygulanan seçim sistemlerinin üç orantısızlık endeksi üzerindeki etkilerini göstermektedir.

ORANTISIZLIK ENDEKSLERİ VE TÜRKİYE SEÇİMLERİ

Bu grafiğin açıkça gösterdiği bazı noktalar vardır:

Öncelikle basit çoğunluk sisteminin uygulandığı 1950, 54 ve 57 seçimlerine orantısızlık endeksleri en yüksek değerlerine ulaşmaktadır.

Orantılı temsilin temel alındığı 1961 ve 1965 seçimlerinde orantısızlık endeksleri en düşük değerlerindedir.

1969 seçimlerinde yükselen orantısızlık endeksleri aynı seçim sisteminin uygulandığı 1973 ve 1977 seçimlerinde düşüş trendine girmişlerdir. Bu daha sonra altı çizilecek bir nokta olarak önem arz etmektedir.

Siyasi partilerin faaliyetlerinin de jure yollardan sınırlandığı 1983 seçimlerinde orantısızlık endeksleri düşük kalmıştır.

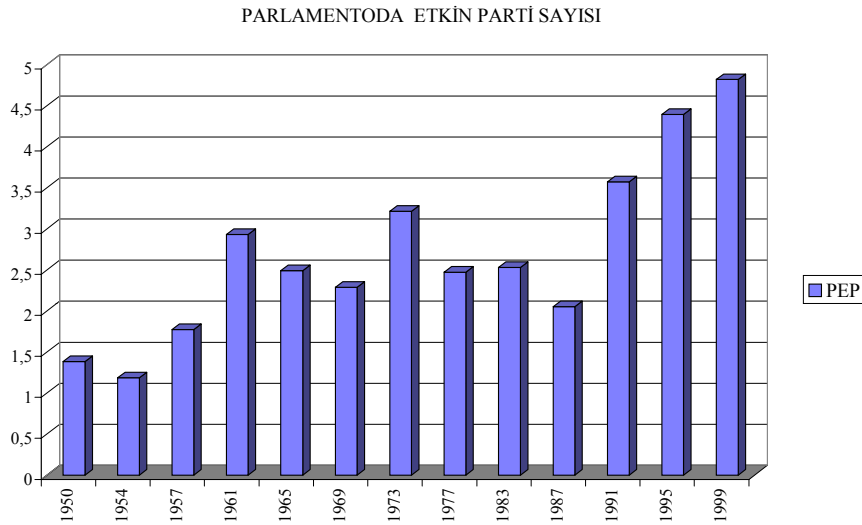
Orantılı temsile dayanan bir seçim sistemi olmasına karşın bölgesel barajlar, yüksek etkin barajlar ve kontenjan milletvekillikleri gibi birçok yan tedbirle desteklenen 1987 seçim sistemi neredeyse basit çoğunluk formülüne dayanan sistemler kadar yüksek orantısızlık skorlarına sahiptir.

D endeksi gözardı edilirse 1991, 1995 ve 1999 seçimlerinde bütün endeksler hemen hemen aynı skorlarda kalmışlardır. Önemli değişikliklerin yapıldığı 1995 seçim sisteminin temsiliyet açısından 1991 sisteminden farklı olmayışını partilerin 1991 seçimleri öncesinde girdikleri seçim ittifaklarında arayabiliriz. Bir başka deyişle 1991 seçimlerinde partiler seçim ittifaklarına girerek kendileri için adaletsiz olan seçim sistemini adaletli hale getirmişlerdir.

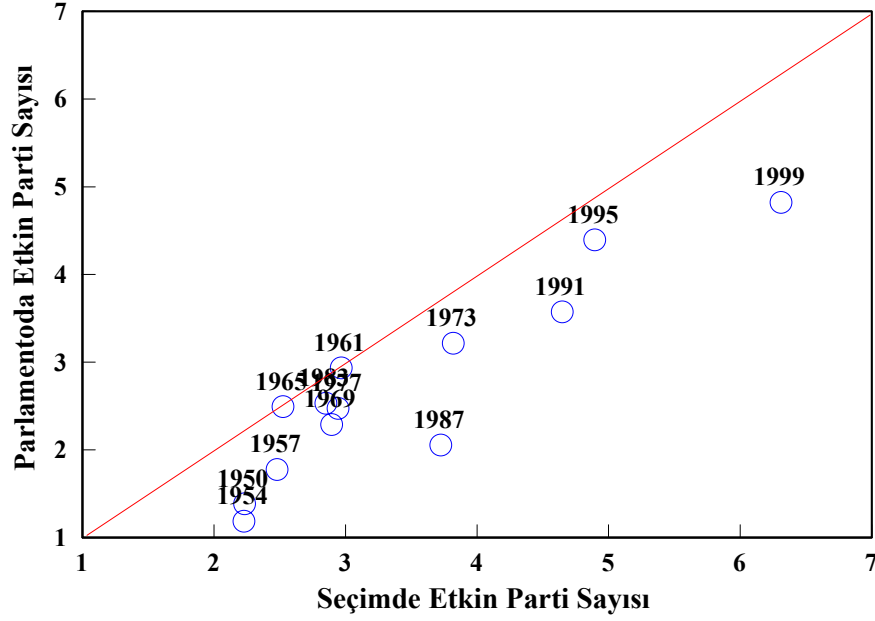
İstikrar

Aşağıdaki grafik çalışmamızın ilk kısmında siyasal istikrar ölçütü olarak tanımladığımız parlamentoda etkin parti sayısının Türkiye genel seçimlerindeki değişimi göstermektedir.

Grafikte de görüldüğü gibi en düşük parlamentoda etkin parti sayıları basit çoğunluk formülüne dayalı seçim sisteminin uygulandığı 1950-54 ve 57 seçimlerinde ve yukarıda da bahsedildiği gibi neredeyse basit çoğunluk formülünün uygulandığı 1987 seçimlerinde gerçekleşmiştir. Bu durum çoğunlukçu formüle dayanan sistemlerin parlamentoda temsil edilen parti sayısını azaltıcı etkilerine bir örnek olarak sunulabilir.

Keza küçük partilerin parlamentoda temsilini zorlaştıran tedbirlerin alındığı 1969 ve 1987 seçimlerinde de PEP katsayısının azalması bu tedbirlerin etkinliğini göstermektedir. Benzer şekilde 1995 seçimlerindeki yükseliş de bu seçimlerde uygulanan sistemin yapılan değişikliklerle oranlı temsile yaklaşmasına atfedilebilir.

Teorik beklentilerle uygun olan bu durumların dışında, yukarıdaki grafik üzerinde durulması gereken noktalar sergilemektedir.

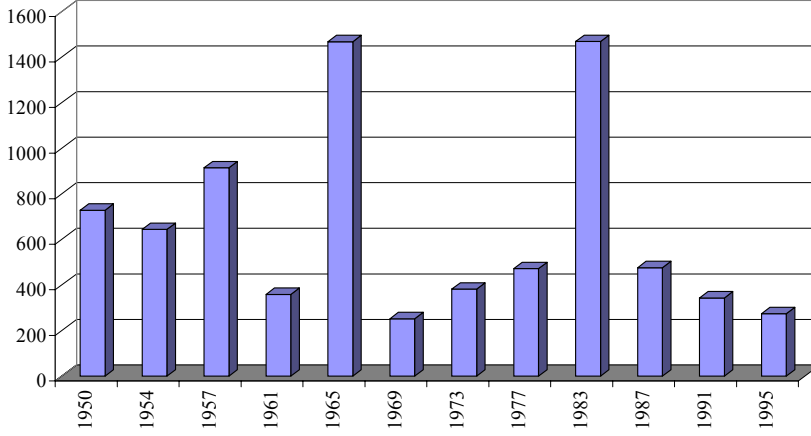
1954 ve 1957, 1969 ve 1973, 1995 ve 1999 seçim sistemlerinde herhangi bir değişiklik yapılmamış olmasına rağmen parlamentoda etkin parti sayısında bir yükselme;

1950 ve 1954, 1973 ve 1977 seçimlerinde de aynı seçim sisteminin uygulanmış olmasına rağmen, bu katsayıda düşüş görülmüştür. Parlamentoda mücadele eden parti sayısında seçim sisteminden bağımsız olarak gerçekleşen bu değişimler, çalışmamızın başında bahsettiğimiz seçim sisteminin mecliste mücadele eden parti sayısını, dolayısıyla da hükümetlerin oluşması ve yaşamasını, ve bunun bir neticesi olarak da siyasi istikrarı etkilediği argümanını sorgulanabilir hale getirmektedir. Bir başka deyişle yukarıda bahsettiğimiz olgular parlamentoda temsil edilen parti sayısının en önemli belirleyicisinin sadece seçim sistemi olmadığının göstergesidir.

Siyasal istikrarın bir başka göstergesi olarak kabul edilebilecek iki seçim arasındaki hükümetlerin ortalama yaşam sürelerinin genel seçimden seçime değişimi aşağıda

verilmiştir. Buna göre en uzun yaşama süresi 1965 ve 1983 seçimleri sonrasında kurulan hükümetlerdedir. Bu iki seçim haricinde basit çoğunluk formülüne dayalı seçim sisteminin uygulandığı 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde de hükümetlerin ortalama yaşama süreleri yüksektir. Burada belirtilmesi gereken ilginç bir nokta 1965 seçim sistemiyle karşılaştırıldığında temsiliyet açısından daha kötü, istikrar açısından daha iyi olması beklenen 1969 seçimleri sonrasında kurulan hükümetlerin ortalama yaşam sürelerinin 1965 seçimi sonrasında kurulan tek bir hükümete göre çok daha kısa olmasıdır. Doğal olarak bunun altında 1971 yılında yaşanan 12 Mart Muhtırası ve bu muhtırayı takip eden siyasi istikrarsızlık yatmaktadır. Keza büyük partileri daha çok kayıran bir sistemin uygulandığı 1987 seçimleri sonrasında kurulan hükümetlerin ortalama ömürleri de kısa olmuştur. Aynı seçim sisteminin uygulandığı 1973 ve 1977 seçimleri de karşılaştırıldığında 1977 sonrasında kurulan hükümetlerin ortalama ömürlerin daha yüksek olması ve buna karşın 1980 yılında yaşanan askeri müdahale, hükümetlerin ortalama yaşam sürelerinin hükümetlerin ortalama yaşam süresi ile siyasi istikrar arasındaki ilişkiyi sorguladıkları kadar seçim sistemleri ile siyasi istikrar arasındaki ilişki de sorgulanır hale getirmiştir. Başka bir deyişle seçim sistemleri siyasi istikrarın tek belirleyicisi değildir.

ORTALAMA HÜKÜMET SÜRELERİ (gün)

Bu arada belirtilmesi gereken önemli bir nokta, parlamentoda etkin parti sayısı ve seçimde etkin parti sayısı ile hükümetlerin ortalama yaşam süreleri arasındaki ilişkilidir. Seçimde etkin parti sayısı ile hükümetlerin ortalama yaşam süreleri arasındaki korelasyon (-0.52), parlamentoda etkin parti sayısı ile hükümetlerin ortalama yaşam süreleri arasındaki korelasyonla (-0.33) aynı yönde yani negatif olmasında karşın daha yüksektir. Her ne kadar bu farkın istatistiksel anlamlığı eldeki örnek sayısının az olması nedeniyle tartışılır olsa da, bu fark üzerinde düşünölmeye değerdir.

TÜRKİYE’DE SEÇİM SİSTEMİNDE DEĞİŞİKLİK

ÖNERİLERİ

Çalışmamızın bu bölümünde çeşitli yazarların varolan seçim sistemine eleştirileri ve bu eleştirilerden yola çıkarak önerdikleri yeni seçim sistemleri değerlendirilecektir. Doğal olarak Türkiye’de bugüne kadar yapılmış bütün seçim sistemi önerilerini değerlendirmek mümkün değildir. Bu nedenle son dönemde yayınlanmış bazı kitaplardan çıkarak iki ana başlık altında toplayacağım.

İki Turlu Çoğunluk Önerileri

Özellikle 1994 yılında Refah Partisi’nin yaklaşık yüzde 25-30 civarında oylarla iki büyük kentte belediye başkanlıklarını kazanması üzerine “çoğunluğu daha fazla tatmin” edecek, yani yüzde 20’nin yüzde 80’i yönetmeyeceği bir seçim alternatifi olarak önerildi. Daha sonra ise özellikle Seyfettin Gürsel’in TÜSİAD’dan yaptığı yayımlarla genel seçimler için gündeme geldi ve birçok köşe yazarı tarafından ciddi bir alternatif olarak değerlendirildi. Bu nedenle Gürsel’in argümanları bu seçim formülüne dayanan bir seçim sistemi arzulayanların düşüncelerini temsil ediyor olarak kabul edebiliriz.

Gürsel’in ve diğer iki turlu çoğunluk sistemi savunucularının argümanları bir tespite dayanır: Türkiye’nin son dönemde yaşadığı en önemli sorun siyasal istikrarsızlıktır. Bu istikrarsızlık nedeniyle ekonomik ve siyasal sorunlar çözülememekte, yapılması gereken acil reformlar yapılamamaktadır. (Gürsel, 1996:16) Şu anda geçerli olan seçim sistemi de bu etkin bir hükümet oluşmasına izin vermemesi nedeniyle siyasal istikrarsızlığa katkıda bulunmaktadır.

Öncelikle D'Hondt formülü 1. partinin oy oranının üzerinde temsil edilmesine yol açmaktadır (1996: 45). Ülke barajının yüksek olması oy oranı yüzde 9.9 olan bir partiyi meclis dışında bırakmaktadır, bu da siyasal istikrara zarar vermektedir (1996: 46, 1998:13). Ayrıca sistem yüzde 35 civarında oy alan bir partinin bile tek başına iktidara gelmesine izin vererek “kabul edilemeyecek azınlık iktidarlarına cevaz vermektedir” (1996: 47; 1998:13, 23). Bu da genel siyasi istikrara zarar verecektir. D'Hondt sisteminin yukarıda bahsedilen kayırma özelliği nedeniyle tek parti iktidarını kolaylaştırıyor gibi gözükse de bu ancak bir siyasi partinin egemen parti olduğu durumlarda geçerlidir. Böyle bir partinin olmadığı durumlarda sistemin birbirine yakın partileri değil uzak partileri ittifaka zorlaması nedeniyle siyasal istikrarı tesis etmek zorlaşmaktadır (1996: 48). Bütün bunlara ek olarak “sistem halen geçerli olan parçalanmış siyasal partiler rejimimizin çerçevesinde, siyasal istikrarın şansını arttırmasını düşündüğümüz iki partili koalisyonların kurulmasını büyük ölçüde zorlaştırmaktadır” (1998:23).

Bu tespitlerden yola çıkarak Gürsel ve diğer iki turlu seçim savunucuları seçim sisteminde yapılacak bir reform ile siyasal istikrarın sağlanabileceğini söylemektedirler. Bu reformla siyasi istikrarı sağlayacak iki turlu¹ formüle dayanan bir seçim sistemine geçilmesini savunmaktadırlar. Yazarlara göre iki turlu formülün üstünlükleri şunlardır:

---

¹ Gürsel 1996 ve 1998’de nispi takviyeli iki turlu seçimi savunmaktadır. Yani 500 milletvekilinin yüzde 10’u nisbi formülle dağıtılacaktır. Bununla beraber hem Gürsel’in genel argümanları iki turlu formülün üstünlüğüne dayandığından hem de nisbi formülle dağıtılan sandalye sayısının görece azlığından Gürsel’i iki turlu formül savunucularından biri olarak addetmekte bir sakınca görmüyoruz

Seçmen birinci turda alınan sonuçlardan yola çıkarak ikinci turda nihai tercihini yapacağından, formül seçmenlere “hem daha fazla özgürlük hem de daha fazla ağırlık tanımaktadır” (1996: 57)

İkinci turda en çok oy olan adayın kazanacak olması nedeniyle partiler arası ittifaklar, yani bir partinin adayının diğer bir partinin adayı lehne çekilecek olması, daha sonra bu partilerin bir koalisyon hükümeti kurmaları ve “yönetimde istikrarı” sağlamalarını kolaylaştıracaktır (1996:57).

Ayrıca bir anti-sistem partinin yüzde 25 ya da yüzde 35 gibi görece düşük oranlarla iktidara gelmesi engellendiğinden bu sistem genel siyasal istikrara da katkıda bulunacaktır (1996:59).

Özetlemek gerekirse D'Hondt formülü gerek parti sisteminin parçalanmışlığını meclise taşıması, gerek yüzde 25-30 civarında bir oy oranına sahip anti sistem bir partiye iktidar şansı tanınması gerekse de partiler arası ittifakları engellemesi nedeniyle ülkeyi istikrarsızlığa götürmektedir. Oysa iki turlu sistem hem seçmenlere daha fazla “tatmin” sağlamakta, hem partiler arası koalisyonlara izin vermekte hem de antisistem partinin iktidarını engellemektedir.

İki turlu seçim savunucularının argümanlarını değerlendirecek olursak şunları söyleyebiliriz:

Bu argümanlar arasında en tutarlı olanı D'Hondt ya da herhangi bir diğer oranlı temsil formülünün partiler sistemindeki parçalanmışlığı meclise taşımasıdır. Oranlı temsil formüllerinin amacının zaten toplumdaki ayrılık ve farklılıkları meclise yansıtmak olduğunu ve bu meclisin aldığı kararların *a priori* toplum onayına sahip olduğunu varsaydığını bilmekteyiz. Bu nedenle parçalanmış bir toplumun bu durumunun meclise yansımada bu düşünce silsilesi bakımından bir sakınca yoktur.

Oranlı temsil formülleri her zaman partiler arasındaki ittifakları engellemez, bu tür bir engel seçim yasasıyla konan bir engeldir. Üstelik böyle bir engel olsa bile 1991 seçimlerinde RP, MÇP ve IDP; SHP ve HEP; 1995 seçimlerinde ise ANAP ve BBP seçim ittifaklarına gidebilmişlerdir. Ve sonradan görüldüğü gibi bu ittifaklar meclis toplanır toplanmaz dağılmışlardır. Bu da oranlı temsil formüllerinin değil, Türk siyasetinin burada tartışılması uzun sürecek başka niteliklerinin bir sonucudur.

D'Hondt ya da başka bir oranlı temsil formülünün birinci partiyi kayırdığı söylenebilir. Ancak ülkenin tek bir seçim bölgesi olması durumu haricinde bütün seçim sistemleri büyük partileri kayırırlar. 1987 yılında ANAP'ın yüzde 35 oy oranıyla sandalyelerin yüzde 65'ini alması iki türlü formül savunucuları tarafından oranlı temsilin sorunlarından biri olarak gösterilse bile yukarıda tartışıldığı gibi 1987 seçimlerinin bu derece adaletsiz olmasının nedeni seçim formülü değil, yapılan değişikliklerle sistemin neredeyse basit çoğunluk sistemine yaklaştırılmış olmasındandır. Ayrıca şu anda uygulanan sistemin barajın altında kalan partileri meclis dışına atması da oranlı formül uygulamasının değil yüzde 10'luk ulusal barajın bir sonucudur. Özetle oranlı temsile atfedilen bu tür sorunlar seçim formülünden değil, seçim sisteminin diğer unsurlarından kaynaklanmaktadır.

İki türlü formül savunucularının söylediği gibi seçimlerin iki türlü yapıyor olması seçmenlerin ikinci turda stratejik oy kullanmalarına izin vermekte, dolayısıyla seçmenlerin "tatmin" düzeylerini yükseltmektedir. Bu yerinde bir tespittir. Ancak tek turda gerçekleşen seçim formüllerinin bazılarında (taşınabilir tek oy, alternatif oy) seçmen birden fazla tercihini belirtmekte, bazılarında ise edindiği enformasyon doğrultusunda stratejik oy kullanmaktadır. Dolayısıyla iki türlü formül, seçmen tatmini açısından oranlı temsil formüllerine ilk bakışta üstünlük sağlıyor bile olsa,

hem bu kriter açısından iki türlü formülden daha üstün formüller vardır, hem de bu üstünlüğün niceliği belirsizdir.

İki türlü formül partiler arası ittifakları kolaylaştırırsa da, bu ittifakların daha sonra hükümetlere dönüşeceği argümanları tartışmalıdır. İki türlü seçimin uygulandığı tek ülke olan Fransa deneyiminden yola çıkarak seçim öncesi ittifakların hükümet ortaklıklarını dönüştüğü söylenebilir. Ancak bu argümanın “sosyal bir kanun” haline gelebilmesi için başka coğrafya ve zamanlarda da aynı sonucu üretmesi gerekmektedir. Eğer böyle bir zamansal ve coğrafi bir geçerlilik sözkonusu değilse, yukarıda bahsedilen durumun seçim sisteminin bir fonksiyonu mu yoksa Fransa'nın toplumsal ve siyasal yapısının bir sonucu mu bilemeyiz.

Buna ek olarak, yukarıda bahsettiğimiz gibi Türkiye’de geçmişte yapılmış seçim ittifaklarının meclis açılır açılmaz bozulması, bizi aynı davranışın başka seçim formülü uygulamasında da gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda şüphe içinde bırakmaktadır.

İki türlü formülün bir partinin yüzde 25 ile iktidara gelmesini engellediğini biliyoruz. Ancak bu formül aynı zamanda 1997 Fransa örneğinde olduğu gibi yüzde 15 almış bir partiyi de 1 milletvekilliğiyle sınırlandırmaktadır. Bu dışlamanın sürekli olması durumunda seçmenlerin reaksiyonlarının en olacağı konusunda hiçbir öngörü yoktur. Sürekli kaybetmekten yılan seçmenler parti tercihlerini değiştirebilirler ve bu parti bir sonraki seçimde erir (ki buna iyi senaryo diyebiliriz) ya da kötü senaryoda parti sistem dışına itildiği için seçmenleri radikalleşebilir ve siyasal istikrar tehdit edilebilir. Türkiye’de böyle bir durumda ne olabileceği hakkında hiçbir öngörümüz yoktur, olsa bile bu öngörüye dayanarak seçim sistemi tercihi yapmak doğru değildir.

Bütün bunların ötesinde başka ülkelerin karşılaştırılabilir deneyimleri göstermiştir ki iki turlu çoğunluk formülü parlamentoda temsil edilen parti sayısını azaltmakta başarılı, ancak seçime katılan parti sayısını azaltmakta başarısızdır. Dolayısıyla bu formülün Türkiye’de uygulanması durumunda dışlanan parti sayısının yüksek olmasının siyasal istikrara olumsuz etkisi, barajlı D’Hondt sisteminin baraj nedeniyle toplam yüzde 13’lük iki partiyi parlamento dışında kalmasının olumsuz etkisinden daha fazla olabilir.

Özetlersek:

İki turlu seçim formülü savunucularının D’Hondt formülüne getirdikleri eleştirilerin bir kısmı formülden değil, seçim sisteminin diğer boyutlarından kaynaklanmaktadır. Bu boyutlarda yapılacak değişiklikler eleştirileri geçersiz kılacaktır.

Bazı eleştiri noktalarının da seçim formülünden mi yoksa toplumsal/siyasal yapıdan mı kaynaklandığı belirsizdir. Başka bir formül uygulamasında aynı sorunların yaşanıp yaşanmayacağı bilinmemektedir.

Savunucuların iki turlu çoğunluk formülüne atfettikleri üstünlüklerin bazılarının niceliği bilinmemekte, üstelik bu üstünlükleri taşıyan başka seçim formülleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla neden iki turlu çoğunluk formülü sorusuna verilen yanıt yetersizdir.

Önerilen seçim formülünün diğer bazı üstünlüklerinin ise zamansal ve coğrafi geçerliliği tartışmalıdır ve bu genellemeler karşılaştırmalı analizlerle test edilmeye muhtaçtır.

Önerdikleri seçim sisteminin var olan sorunlarının Türkiye bağlamında nasıl gerçekleşeceği konusunda savunucularının belirttikleri herhangi bir öngörü yoktur.

Dolayısıyla iki türlü çoğunluk sistemi savunucularının bazı argümanları geçerli olsa da önerileri sadece “sosyal mühendislik”le sınırlı kalmaktadır. Yani bir siyasal mekanizmayı bir toplumdaki alıp başka bir topluma uygulamanın aynı sonucu vereceği öngörülmektedir. Toplumlar yaşayan, değişen ve karşılaştırılabilir olsalar bile kendilerine ait benzersiz birer tarihleri olan birimlerdir. Dolayısıyla sosyal mühendislik uygulamalarını zaafa düşürecek yeterince ögeye sahiptirler.

Diğer Öneriler

Çoğunlukçu Uzlaş

Ülkenin içinde bulunduğu istikrarsızlığın sorumlusu olarak gördükleri seçim sisteminin kusurlarını gidermek amacıyla yeni bir seçim sistemi arayışına giden iki türlü çoğunluk formülü savunucularından farklı olarak “Çoğunlukçu Uzlaş” formülünü öneren Kalaycıoğlu ve Sertel (1995) arayışlarını “adalet, hakkaniyet ve diğer ahlak kuralları çerçevesinde incelemek” (1995: 35) üzerine kurmuşlardır. Bu incelemelerinde de temellerini “uzlaş” kavramına dayamışlar, farklı seçim sistemlerini “herkesin anlayamadığı durumlardaki maharetlerine” (1995:77) göre karşılaştırmışlardır. Yazarlar buradan yola çıkarak a) çoğunluğa saygı (92), b) azınlıklara saygı (93) ahlaki prensiplerini ve seçmede ve elemelerde nispi temsil ilkelerini (94) tanımlamaktadırlar. Seçmede nispi temsil ilkesini seçmenlerin tercih ettikleri partilerin hakettikleri oranda sandalyeleri almaları, elemelerde nispi temsil ilkesini de seçmenlerin istemediği partilerin sandalye kaybetmeleri olarak özetlemek mümkündür.

Kalaycıoğlu ve Sertel’in birçok seçim sistemini bu iki kritere göre değerlendirdikleri hacimli çalışmayı burada tekrarlamak çalışmamız açısından anlamsızdır. Onun yerine

yazarların Őu anda TŪrkiye’de uygulanmakta olan oranlı temsil formŪlŪne getirdikleri eleŐtirileri Őzetlemekte fayda vardır:

TŪrkiye’de de kullanılan D’Hondt formŪlŪnŪn de dahil olduĐu oranlı temsilin en bŪyŪk ortalamalara dayanan varyantları seĀmede gŪçlŪ temsili saĐlamaktadırlar. Ancak seĀmenlerin istemedikleri adayları belirtmelerine izin vermeyen formŪller oldukları iĀin elemelerde ne çoĐunluĐa ne de azınlıĐa saygılıdırlar (102)

Oranlı temsilin diĐer bir varyantı olan en bŪyŪk kalanlar yŪntemine dayanan formŪller ise “kota uygun biĀimde tespit edildiĐinde” hem seĀmede hem de elemelerde azınlıklara saygı ilkesini saĐlamaktadır (103).

KalaycıoĐlu ve Sertel varolan sistemin bu eksikliĐinden yola Āıkarak kendi seĀim formŪllerini ŐnermiŐlerdir. Daha Őnce tanıtılmıŐ olan Aktarılabilir oy formŪlŪne benzer bir formŪl olan “ĀoĐunlukĀu UzlaŐı” yŪnteminin ayrıntılarına burada yer vermeye gerek yoktur.²

Yazarların bugŪnkŪ sisteme getirdikleri eleŐtirilerin geĀerli olduĐunu sŵylemek, yani en bŪyŪk ortalamaya dayanan D’Hondt sisteminin yazarların koydukları kriterlere uygun olmadıĐını sŵylemek mŪmkŪndŪr. DoĐal olarak da yazarların Őnerdikleri seĀim formŪlŪ sŵz ettikleri kriterlerde Őu andaki sistemden daha ŪstŪn olacaktır. Ancak bu aŐamada Ūzerinde durulması gereken bazı sorular vardır:

Őncelikle yazarların Őnerdikleri sistem deĐiŐikliĐinin siyasal sonuĀları Őu aŐamada belirsizdir. Yazarlar Őnerdikleri seĀim sisteminin toplumsal anlamda pareto optimalite’ye ulaŐan tek formŪl olduĐunu (s.151) ve çoĐunluĐa saygı prensibini ihlal

---

² Bu yŪntemin ayrıntıları iĀin KalaycıoĐlu ve Sertel, s:66-73

etmediğini (s. 112) belirtmişlerdir ancak olası siyasi sonuçları hakkında bir fikir vermemişlerdir.

Önerdikleri formülün henüz herhangi bir yerde denenmemiş olması, yöntemin tartışılıp değerlendirilmesini güç kılmaktadır. Kaldı ki yazarlar oranlı temsilin varyantlarından biri olan en büyük kalanlar yönteminin de bazı koşullar gerçekleştiğinde konulan kriterlere uygun olduğunu belirtmişlerdir. Elimizdeki ampirik verilerden oranlı temsile dayanan formüllerin daha önce tartışılan siyasal sonuçlar açısından aralarındaki farkların çok da büyük olmadığını bilmekteyiz. Dolayısıyla yazarların önerdikleri bu yöntemin siyasi sonuçlarının varolan sistemden çok da farklı olmaması mümkündür.

Özetle, Kalaycıoğlu ve Sertel'in önerdikleri seçim formülü dayandığı kriterler açısından meşruiyet zeminine sahip bir öneridir. Ancak daha önce herhangi bir coğrafyada uygulanmamış olması hem formülün kitapta açığa kavuşturulamamış siyasal sonuçları hakkında tahminde bulunmamızı; hem de seçim sisteminde reform yapma yetkisine sahip siyasi makamların böyle bir teklifi kabul etmelerini zorlaştırmaktadır. Bir başka deyişle yazarların önerisi, hakkaniyetli gözükse ancak siyasal sonuçları belirsiz ve uygulanması zor bir teklif olarak gözükmektedir.

Türk Önerisi

Şu an Adalet Bakanlığı görevini yapan, daha önce de Milli Savunma Bakanlığı yapmış olan Hikmet Sami Türk'ün 1976'dan itibaren önerdiği, 1992 yılında yasalaşma aşamasına gelen fakat yasalaşamayan değişiklik önerisi seçim formülünün yanı sıra seçim sisteminin diğer öğelerinde, örneğin adayların belirlenmesinde de değişiklik yapılmasını da içermektedir. Türk eleştirisini şu andaki sistemin dayandığı formülün, yani D'Hondt formülünün büyük partileri kayırmasına yöneltmektedir

(Türk, 1997:41). Bu kayırmayı engellemek amacıyla en büyük ortalamalar formülünün bölen katsayıları değiştirilmekteydi (s.120). Bu değişiklik sonucunda ise “milletvekili seçimlerinde büyük partilere tek başlarına hükümet kurmalarını kolaylaştırıcı makul bir prim verirken, diğer partilerin özellikle güçlü oldukları seçim çevrelerinden parlamentoya temsilci göndermelerine de olanak sağlayan” bir sisteme geçilecekti (s.123).

Türk’ün önerisinin dikkate alınması gereken yönü doğal olarak D’Hondt sistemine önerdiği alternatif değildir. Türk’ün meclise sunduğu tasarı, dikkati seçim sisteminin formülden öte unsurlarına dikkati çekmesi ve bu ögelerde de hedeflenen amaç doğrultusunda değişiklik yapmayı önermesi açısından önem taşımaktadır. Yoksa ortalamalar hesaplanırken 1 ya da 1.5’ten başlamanın seçim sonuçları üzerinde etkisi olsa bile, bu etkinin uzun vadede pek de manidar olmayacağı aşıkardır.

Özetle Hikmet Sami Türk tarafından önerilen seçim sistemi, seçim formülü açısından önemli bir değişiklik içermese de, seçim sisteminin diğer unsurlarının da değişikliğe muhtaç olduğunu söylemesi açısından önemlidir.

SONUÇ YERİNE

Seçim sistemlerinin siyasal sonuçları üzerine yapılmış olan bu çalışmanın başında amacımızın farklı seçim sistemlerini değerlendirmek ve ideal seçim sistemi var mıdır sorusuna yanıt aramak olduğunu belirtmiştik. Böyle bir değerlendirmenin yapılabilmesi amacıyla da seçim sistemlerinin boyutlarını/öğelerini tanımlamış ve farklı seçim sistemlerini tasvir etmiştik.

Değerlendirmenin yapılabilmesi için geçerlilik sahibi ve objektif olmasa da objektife yakın kriter gerekliliği bizi **temsiliyet** ve **istikrar** kriterlerini tanımlamaya itti. Seçimleri toplumun farklı kesimlerinin tercihlerini meclise yansıtarak mecliste toplumun bir modelini oluşturan mekanizmalar olarak tasvir edilmesinin mantıksal sonucu olarak **temsiliyet**, seçimlerin ülkeyi yönetecek hükümetleri oluşturmak işlevini taşıdığı argümanının bir sonucu olarak **istikrar** üzerinde durulması gereken iki kriter olarak ortaya çıktı.

Farklı seçim sistemlerini ki biz bunu sistemin çeşitli boyutlarında farklılıklar gösteren seçim sistemleri olarak tanımlamıştık bu iki kriter üzerinde değerlendirirken bu farklılıkların sadece **statik** değil, **dinamik** sonuçlarını da gözönünde tutmaya çalıştık. Çalışmanın bu bölümünde gördük ki, herhangi bir seçim sisteminin statik sonuçlarıyla orta ve uzun vadede görülebilecek dinamik sonuçları arasında ciddi farklar oluşabilmektedir. Bu da seçim sistemlerini değerlendirirken dinamik sonuçların da gözönünde tutulmasının ne kadar gerekli olduğunu bize gösterdi.

Lijphart (1994) tarafından sağlanan verileri kullanarak yaptığımız ampirik çalışmalar, daha önce teorik kısımda tartıştığımız beklentileri yanlışlamadı. Seçim sistemlerinin boyutlarında görülen farklılıklar kriterlerimizin işlemlenmiş hali olan bağımlı değişkenlerimizi üzerinde beklediğimiz farklılıkları gösterdi. Buradan yola çıkarak

yukarıda ayrıntılı olarak anlatıldığı üzere bazı seçim sistemlerinin diğerlerinden daha istikrar sağlayıcı (en azından statik sonuçlar açısından), bazılarının diğerlerinden daha fazla temsiliyet taşıyıcı olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye örneğine geldiğimizde ise resim daha karmaşık bir hal aldı. Türkiye’de uygulanan seçim sistemlerinin öngördüğümüz bazı sonuçları görülürken, bazıları görülmedi. Örneğin iki seçimde aynı seçim sistemi uygulanırken bağımlı değişkenlerimizde değişiklikler görüldü. Bu durum bizi bahsettiğimiz siyasal sonuçlarla seçim sistemleri arasındaki ilişkinin kuvveti hakkında soru sormaya itti. Acaba bahsettiğimiz temsiliyet ve istikrar sonuçlarını etkileyen diğer faktörlerin ki bunlar toplumsal/siyasal veya ekonomik olabilir, etkileri daha mı fazlaydı? Türkiye örneğine bakarak bu soruyu kesin bir biçimde yanıtlamak mümkün olmayabilir ancak bir ülke özelinde düşündüğümüz zaman diğer adı altında topladığımız faktörlerin etkisinin de azımsanmayacak boyutta olduğu kesindir.

Türkiye’de seçim sistemi değişiklik önerilerini incelediğimizde şu andaki sistemin alternatifleri olarak sunulan iki türlü çoğunluk sistemi savunucularının temel argümanlarının doğruluk derecesinin şüpheli olduğu, başka ülke deneyimleriyle desteklenmediğini öne sürdük. Ayrıca seçim sistemi tartışmalarının sadece statik sonuçları üzerinde durulmasının yanlışlığını da vurguladık. İncelediğimiz diğer iki değişiklik önerisinden ilkinin daha normatif kriterlerle soruna yaklaştığını ancak önerilen sistemin bizim bahsettiğimiz kriterler açısından sonuçlarının ne olduğunu bilemediğimizi söyledik. Diğer değişiklik önerisinin ise seçim sistemi değişikliği önerisinin seçim formülü haricinde seçim sisteminin diğer boyutlarını da kapsamaması gerekliliğini vurgulamasının önemli olduğunu, fakat seçim formülünde önerilen değişikliğin orta ve uzun vadede fazla önem taşımayacağını iddia ettik.

Yukarıda bahsettiğimiz olgular gözönünde tutulduğunda yanıtlanması gereken önemli bir soru kalıyor: Türkiye için nasıl bir seçim sistemi istikrar getirir?

Buna verilebilecek veciz bir yanıt olduğunu düşünüyoruz: Türkiye'ye istikrar gelecekse sadece seçim sisteminde, ya da seçim formülünde yapılacak değişikliklerle gelemez.

Öncelikle seçim sistemleri arasında tercih yapılacaksa, bu tercihin arkasında yatan bir toplumsal tasvir olması gerektiği kanısındayız. Türkiye'de öncelikli olanın istikrar mı, temsiliyet mi olduğunda karar vermek gerekmektedir. Yani önemli olan ülkenin bir an önce "yönetebilir" hükümetlere kavuşması mı yoksa toplumsal farklılıkların mecliste temsil edilmesi midir?

Teorik tartışmalarımız ve ampirik bulgularımız ışığında şunu söyleyebiliriz: Seçim sistemleri ile siyasal istikrar arasındaki ilişki tartışmalıdır. Her ne kadar bazı seçim sistemleri etkin parti sayısını azaltmış ve hükümet kurmayı kolaylaştırmış olsa da bunun siyasal istikrar getirip getirmediği belirli değildir. Üstelik bu formüllerin orta ve uzun vadeli sonuçlarının da istikrarsızlaştırıcı olabileceğini daha önce belirtmiştik. Ayrıca Türkiye örneği de göstermişti ki, seçim sistemlerinde değişiklik yapılsa bile siyasal istikrarın göstergesi olarak kabul ettiğimiz hükümetlerin ortalama sürelerinde önemli bir değişiklik olmamaktadır. Bazı durumlarda ülkenin toplumsal koşulları seçim formülünün getirdiği kazanımlardan daha önem taşımaktadır.

Seçim sistemlerinde yapılacak değişikliğin istikrar getirip getirmediği bu kadar tartışmalıyken temsiliyet kriterimize dönüp bakmak gerekmektedir. Gördük ki seçim sistemleri arasında temsiliyet açısından önemli farklar mevcuttur. Bazı seçim sistemleri toplumun bir kısmını dışlarken, bir kısmını da ödüllendirmektedir. Diğer seçim sistemleri ise toplumdaki her siyasal gruba "neredeyse kuyumcu terazisinde

tartarmışcasına” mecliste temsil gücü vermektedir. Yani seçim sistemleriyle temsiliyet arasındaki ilişki, seçim sistemleriyle istikrar arasındaki ilişkiden daha aşıkardır.

Bu durum gözönünde tutulduğunda, yanıtlanması gereken soru Türkiye'nin temsiliyete ne kadar ihtiyaç duyduğudur. Türk toplumunun içerdiği sosyoekonomik ve kültürel hatta etnik farklılıklarının sayısının çokluğu, nüfusun yenilenme hızının ve gerek dikey gerek yatay toplumsal hareketliliğin yüksekliği göz önünde tutulursa, bu denli değişken bir toplum için temsiliyetin önem taşıdığını söyleyebiliriz. Toplumsal grupların dışlanması ve sürekli kaybedecekleri bir oyuna dahil edilmelerinin yaratacağı reaksiyonun boyutunun en olacağını kestirmek güçtür.

Seçim sistemlerinin siyasal sonuçlarını tartıştığımız bu çalışmayı sonlandırırken şunu söyleyebiliriz: Seçim sistemimizde yapılacak değişikliğin istikrar getirip getirmeyeceği kuşkuludur. Dolayısıyla bu amaçla değişiklik yapmak manidar değildir. Oysa yapacağımız değişikliklerle sistemin temsiliyet gücünü arttırabiliriz. Bu nedenle değişiklik yapılacaksa ve temsiliyet bizim için önem taşıyorsa bu yönde yapılmasında fayda vardır. Yoksa seçim sistemleri kendiliklerinden istikrar getirmezler ya da istikrarsızlaştırmazlar.

Bibliografya:

Aleskerov, Fuad ve Ali Çarkoğlu, 1998, “Seçim Sistemleri ve İstikrar”, Boğaziçi Üniversitesi Araştırması

Aleskerov, Fuad, Hasan Ersel ve Yavuz Sabuncu; 1999, Seçimden Koalisyon: Siyasal Karar Alma, (Yapı Kredi Yayınları)

Blais André ve R.K. Carty, 1995, “The Psychological Impact of Electoral Laws: Measuring Duverger’s Elusive Factor”; British Journal of Political Science, V:21, 79-97

Duverger Maurice, 1955, Political Parties, (Methuen & Co. Ltd.)

Gürsel, Seyfettin; 1996, “Seçim Sistemleri ve Siyasete Etkileri”, 5. Ulusal Kalite Kongresi: Özgeçmişler ve Tebliğler, cilt:1, (TÜSİAD)

Gürsel, Seyfettin; 1996, Seçim Sistemi Tartışması ve İki Turlu Sistem, (TÜSİAD)

Gürsel, Seyfettin; 1998, Siyasal İstikrar ve İki Turlu Dar Bölge Seçim Sistemi Simülasyon Modeli, (TÜSİAD)

Kalaycıoğlu, Ersin ve Murat Sertel; 1995, Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Yöntemi Tasarımına Doğru, (TÜSİAD)

Lijphart Arendt, 1994, Electoral Systems and Party Systems, (Oxford University Press)

Sezen, Saim; 1994; Seçim ve Demokrasi, (Gündoğan Yay).

Taagepera Rein ve M. S. Shugart, 1989, Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems, (Yale University Press)

Taagepera Rein ve M. S. Shugart, 1993, “Predicting The Number of Parties: A Quantitative Model of Duverger’s Mechanical Effect”, American Political Science Review, V:87, No:2, 455-465

Türk, Hikmet Sami; 1997, Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri, (TESAV)